Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

LISTOPAD-STUDENI 1941. GOD. IX.

Izlazi mjesečno. — Cijena godišnje za članove Kn 40—, za nečlanove Kn 50—. Pojedini brojevi Kn 5·—

ZAGREB
REVIJA DRUŽTVA ZAGREBČANA
BROJ 10-11 • GOD. IX. • LISTOPAD-STUDENI 1941.

Ivan Ulčnik:

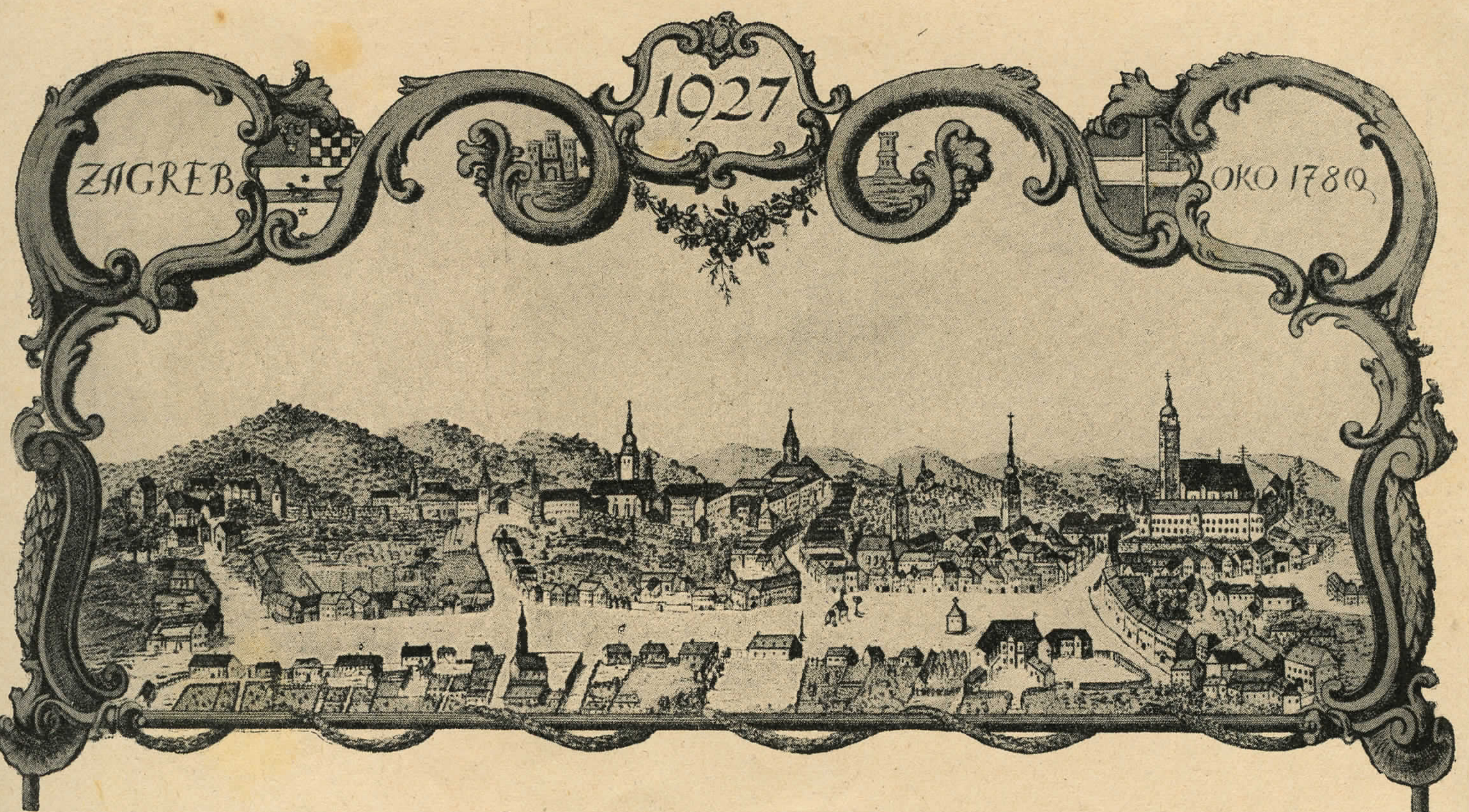
STARI JELAČIĆEV TRG

Evo nam dijelak našeg starijeg Zagreba. Slika na str. 220 prikazuje gotovo cijeli Jelačićev trg, a načinjena je prema fotografiji nekad poznatog zagrebačkog fotografa Ivana Standla, koji je ujedno bio fotograf tadanje Jugoslavenske akademije. Fotografske prostorije imao je u Mesničkoj ul. br. 9. Fotografija snimljena je svakako oko godine 1890. U to doba još su tadanji stari Zagrebčani Jelačićev trg običavali nazivati »Harmicom«. A zašto su ga tako nazivali? Prije godine 1848. bio je to od davnine naslov kasnijeg Jelačićevog trga. Ime Harmica dobio je po zgradi koja je stajala na trgu, (više prem zapadnoj strani), kako nam to stare slike grada Zagreba prikazuju. U toj zgradi plaćao se kraljevski porez »tridesetnica« od dovezene robe. U mađarskom jeziku broj trideset znači »harmincz«. Kako su stari Zagrebčani u govoru često rabili tuđe nazive, tako su današnji Jelačićev trg po zgradi tridesetnice na mađarski nazivali »Harminczom«, ili onako po domaću »Harmicom«.

Na str. 221 donašamo sliku Zagreba oko 1780. Na toj slici vidimo da su na tadanjoj Harmici dvije građevine. Na zapadnoj strani trga u smjeru današnje ulice Pavla Radića stoji kapela Ranjenog Isusa. O toj kapeli napisao je njen sadanji rektor Kerubin Šegvić kratku povijest. Iz ove povijesti vidimo da je kapela sagrađena 1749. Iste godine bude kapela dozvolom zagrebačkog biskupa baruna Franje Klobušickia blagoslovljena i predana službi božjoj. Kapela Ranjenog Isusa stajala je na Harmici sve do godine 1794. Te godine počeše graditi bolnicu Milisrdne braće. Kapela Ranjenog Isusa bude porušena, te odmah nova sagrađena u sklopu nove bolnice. Kada je godine 1931. po poduzetniku Dragutinu Peški porušena bolnica, ista sudbina snađe kapelu Ranjenog Isusa. Zakladni odbor »Zakladne bolnice u Zagrebu« prvobitno je zaključio da se porušena kapela Ranjenog Isusa obnovi na bivšem bolničkom zemljištu u ulici baruna Eduarda Jelačića. Međutim se velik broj zagrebačkih građana

Jelačićev trg oko god. 1890.

Zagreb oko god. 1780.

obrati na nadbiskupa dra Antuna Bauera sa molbom da se kapela obnovi u Ilici, od prilike tamo gdje je prije stajala. Molba je uvažna te je kapela Ranjenog Isusa sagrađena u sklopu Zakladne zgrade, u kojoj se nalazi Zakladna ljekarna.

Na slici iz 1780. vidimo da se u sredini nalazi jedna mala zgrada u kojoj se je pobirala »harmica«. Međutim na slici nije označeno manduševačko vrelo, koje bi moralo stajati na istočnoj strani Harmice. Ovo vrelo ili zdenac stajao je na Harmici već god. 1774., na što ćemo se kasnije još osvrnuti.

Jelačićev trg prema slici Ivana Zaschea iz god. 1860. Slika je umnožena litografijom Julijusa Hühna.

Jelačićev trg nazivao se »Harmicom« sve do 1848. Te godine pobijedio je narodni duh. To se osjetilo i u zagrebačkom gradskom zastupstvu. Kada se hrvatski ban Josip barun Jelačić vratio iz Innsbrucka, zaključi Gradsko zastupstvo na sjednici 23. lipnja 1848. pod predsjedanjem gradskog suca Janka Kamaufa, da se banu priredi svečan doček. Na istoj sjednici stvoren je ovaj zaključak: »Zajedno na činjeni priměni predlog zaključeno i g. čeoniku (Josipu Lukšiću) to izvršiti nalog dan jest, da za věkovitu uspomenu piaca harmica, to ime izgubi i »t è r g o m J e l l a č i ć a B a n a« se u buduće nazivala bude, stoga će se napis izbrisati i taj novi metnuti«. (Gradski arkiv br. 1772—1848.). Od tog vremena imamo Jelačićev trg, koje ime taj trg, dokle god bude Hrvata, ne će nikad promijeniti.

Prikazat ćemo nekoje zanimljive sličice sa naše stare »Harmice«, te o njenom kasnijem razvitku.

Na 2. kolovoza 1847. održavala se je izvanredna sjednica gradskog zastupstva. Na toj sjednici nije kao obično predsjedao gradski sudac Josip Stajdaher, već je sjednicu vodio kraljevski komesar i upravitelj županije varaždinske Mirko pl. Lentulaj. Imenovanje komesara uslijedilo je na temelju intimata kr. ugarskog Namjesničtva od 18. kolovoza 1846. br. 32.498. Do uporabe tog intimata došlo je zato što su nekoji zagrebački gradjani na najvišem mjestu — kod kralja Ferdinanda — podnjeli svoje tegobe protiv uprave tadanjeg magistrata. Magistratu se prigovaralo da loše gospodari. Izim toga se prigovaralo gradskoj policiji i pravosuđu.

Jelačićev trg iz doba kada na njem nije bilo spomenika Jelačića bana.

Kod točke 2. zapisnika ove izvanredne gradske sjednice stoji upisano da je poduzetnik Nikola Nikolić izjavio kako više ne može sa Harmice odvažati smeće i gnoj. Uslijed toga je zaključeno da se izvoz smeća i gnoja sa Harmice proda svakog tjedna putem licitacije.

Točka 3. zapisnika govori o dotadanjim mesnicama na Harmici. Zaključak glasi: »... i budući da se ovakove kolibe sa čistoćom i lèpotom varoši nikako ne bi slagale, ter opću i javnu ogorčenost kod stanovničtva bi porodile, iz obzira također sěgurnosti i zdravlja je zaključeno, da se iste měsnice od 1. Novembra l. t. sruše i uklone na izvršenje ovoga zaključka pozvat će se g. kapetan. Pozornost imati će zadnjič ugledavši se na prama našeg susedskog varoša Karlovca kao i Križevca...«

Točka 8. zapisnika govori glede sajamskih koliba na Harmici, te određuje: »da se kolibe koje se za vrěme sajmovah na Harmici podižu, posle svakog sajma za osam danah ukloniti imaju, a dokle tamo stajale budu, da se po noći stražar uz njih postavi.« (Gradski arhiv br. 3683—1847.).

Iz ovih zaključaka vidimo da su se naši stari već tada, gotovo prije sto godina, brinuli za čistoću i zdravlje Zagreba, dakako prema tadanjem duhu vremena i ostalim mogućnostima.

Protiv toč. 3. zaključka gradskog zastupstva uložili su mesari protest, koji bude na sjednici gradskog zastupstva 4. rujna 1847. pročitan. Mesari mole da se odustane od rušenja njihovih koliba, pozivajuć se na intimat od 7. travnja 1846. Gradsko zastupstvo nije uvažilo protest mesara, pozivom na naredbu ministarstva od 18. kolovoza 1846., prema kojoj se grad na svom području mora za čistoću brinuti. Gradsko zastupstvo ponovno naglašava da mesarske kolibe kuže zrak, a izim toga su na pogrdu grada. (»Narodne Novine« od 8. rujna 1847.)

Ces. kr. gradsko satništvo u dopisu 30. kolovoza 1851. broj 690 navađa da se kroz hranjenje blaga i kurenje ognja na Jelačićevom trgu prigodom sajmova pravi nečistoća, koja se još povećava kada na to smeće padne kiša, tada se razvija smrad koji zdravlju škodi. Satništvo traži da se trg bar svaku drugu nedjelju dade očistiti, a nastale jame neka se poravnaju. (Odnosni spis je škartiran. Priopćeno po urudžb. zapisniku br. 1516—1851.)

»Narodne Novine« od 26. lipnja 1852. javljaju da će se prodaja zelenja sa Kaptolskog trga preseliti na Jelačićev trg. Time će taj trg oživiti. Gradska blagajna dobiti će od pijacovine više dohodaka. Lončari na Jelačićevom trgu morat će se radi toga u dućane povući.

Prva Hrvatska Štedionica imala je na južnoj strani Jelačićevog trga gradilište, na kojem je 1876. sagradila dvokatnu kuću (danas vlasništvo tvrtke »Singer šivaći strojevi«). Pismom od 25. kolovoza 1852. br. 358. Prva Hrvatska Štedionica javlja gradskom poglavarstvu da će pred tim gradilištem plot »u oku prijatnih stališ ovih danah postavljen biti«. Nadalje je taj zavod pripravan prodati gradu za proširenje Jelačićevog trga zemljište u cijeloj dužini svog gradilišta za 3723 for. 36 novč. srebra. (Prema urudžb. zapisniku od 25. kolovoza 1852. br. 2350.)

»Narodne Novine« do 14. listopada 1852. priopćuju da je na Jelačićevom trgu podignut veliki svjetionik, (kandelabar), od gvožđa koje je bronzirano. Taj kandelabar bio je godine 1851. izložen na općoj izložbi u Londonu. Općina ga je kupila za 2500 for. srebra. Svetionik je bio uređen za 5 uljenih svetiljaka. O petrolejskoj, a još manje plinskoj razsvjeti nije bilo tada ni govora.

Redarstveno ravnateljstvo dopisom od 19. veljače 1853. broj 10.343 obznanjuje gradskom poglavarstvu, da će se tako dugo dok bude ružno vrijeme na Jelačićevom trgu prodavati goriva drva i drugi živež, koji se kolima dovaža. (Urudžbeni zapisnik br. 3824—1853.).

Vrhovni župan zagrebački Josip Bunjevac dopisom od 23. svibnja 1853. br. 3969, gradskom poglavarstvu strogo nalaže, da se gradske ulice i trgovi, naročito Jelačićev trg u pristojnom redu drže. Zdenac Manduševac na Jelačićevom trgu valja svake nedjelje bar jedamput očistiti i temeljito oprati. Smeće se na ulice i po trgovima ne smije bacati, već se ima naći posebno mjesto izvan grada, kamo će se smeće i blato izvažati. (Urudžbeni zapisnik br. 1592—1853.).

Jednoprežni konjski tramvaj na Jelačićevom trgu.

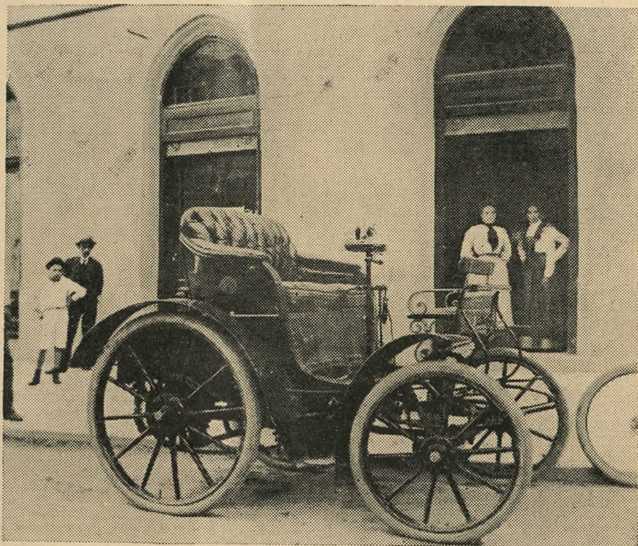
Izgleda da je Manduševac doista u redu čišćen, jer je Gradskoj blagajni naloženo 12. lipnja 1854., da za čišćenje zdenca Gjuri Laušu svaki mjesec isplati 2 for. srebra. (Urudžbeni zapisnik broj 2294—1854.).

Nakon što smo priopćili nekoje poznate starije crtice o Jelačićevom trgu, vraćamo se na Standlovu fotografiju. Snimka je načinjena na samo Tijelovo. To se raspoznaje po tom, što je na kućama prislonjeno granje, kojim se kuće i danas kite u onim ulicama, kuda tijelovska procesija prolazi. Granje se naročito zapaža na zidu stare bolnice.

Na slici ne vidimo tramvaja, koji se je sa konjskim pogonom prvi

puta pojavio 5. rujna 1891. Električni nas je modernizirao 18. kolovoza 1910. godine.

O automobilu nije tada u Zagrebu nitko ni pojma imao, akoprem je prvi auto marke »Daimler« stavljen u pogon još godine 1885. s petroleumom. Slijedeće godine 1886. vozio je auto marke »Benz« sa benzinom. Zagrebčani su prvi automobil ugledali početkom mjeseca travnja 1910. Te godine je još danas živući naš sugradjanin Ferdinand Budicki iz carskog Beča ravno u Zagreb dovezao prvi automobil marke »Opel«. Budicki u svojim bilješkama o tom prvom automobilu piše, da je za vožnju iz Beča

Prvi automobil u Zagrebu marke »Opel«, na kojem se je g. Budicki 1901. dovezao iz Beča. Auto stoji pred dućanom g. Budickija u Gundulićevoj ulici br. 2. Tada je tu stajala dvokatna kuća dra Hönigsberga. God. 1907. sagrađena je na tom mjestu trokatna palača, u kojoj se danas nalazi kavana »Corso«.

do Zagreba trebao dva dana. Nadalje pripovijeda da je ta vožnja bila skopčana sa raznim neprilikama. Na seoskim cestama ljudi su to novo čudo gledali, kao da je došao nečastivi iz pakla. Po putu je bilo raznih scena i događaja. Gosp. Budicki kaže, kada se je prvi puta ponosno provezao kroz Ilicu i stigao na Jelačićev trg, dočekala ga je tu množina svijeta, gledajući začuđeno tu novost koja po ulicama sama bježi.

Nakon Budickijeve automobilske premijere, javlja se iste godine zagrebački fijaker Tadija Bartulović. On naruči auto iz tvornice Nesseldorf u Bademu kraj Beča. Bartulovićev auto imao je motor u jakosti od 6 konjskih sila, težak je bio 950 kg, a stajao je 4600 kruna. Na 11. lipnja

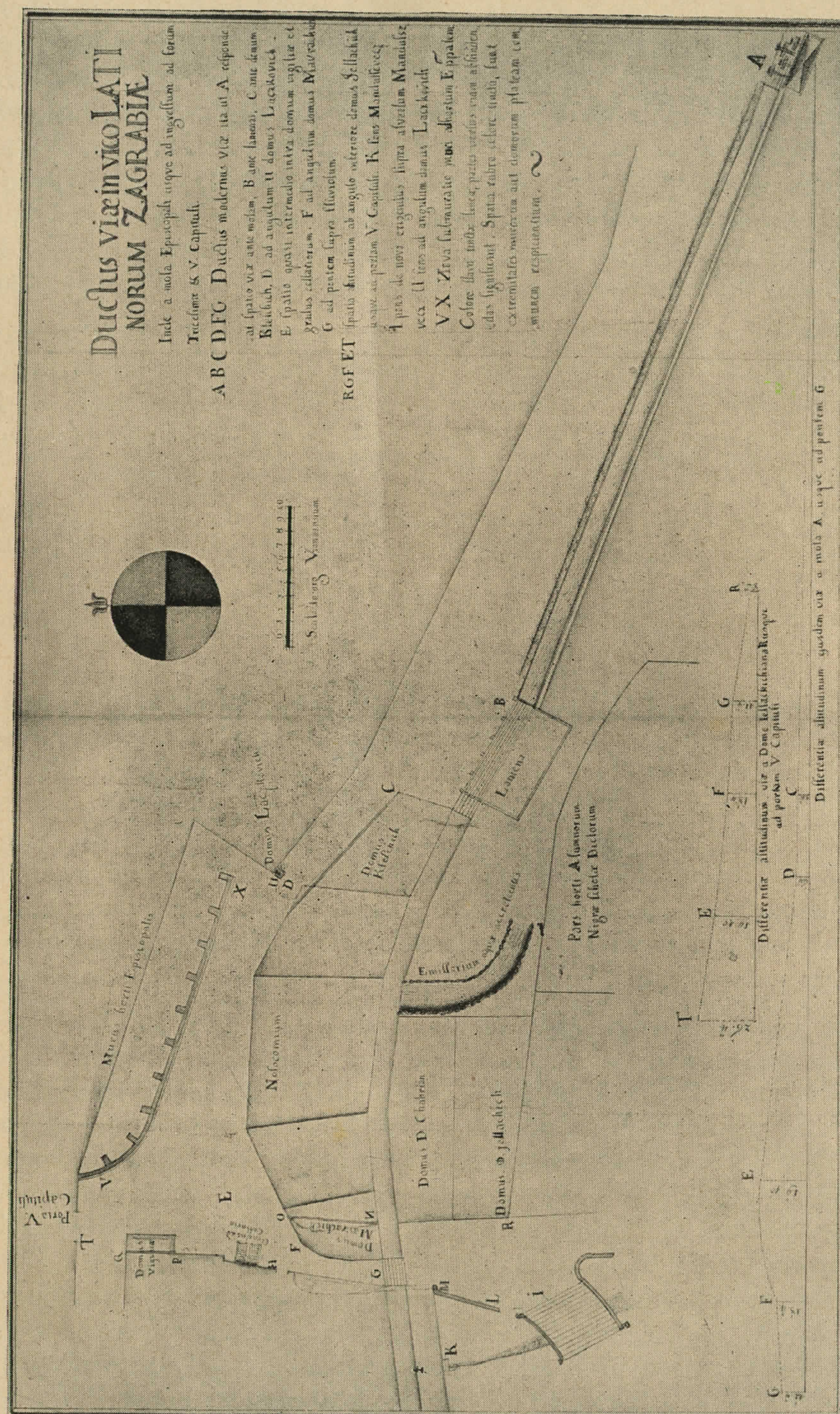
1901. poduzeta je povjerenstvena pokusna vožnja kod koje su sudjelovali: gradski senator Slaviša Katkić, ing. Aleksander Reicher, od redarstva Vasilije Belošević i Nikola Zdenčaj. Kod ove pokusne vožnje sudjelovao je također gradski načelnik Adolf Mošinski. Auto je projurio Boškovićevom i Kukovićevom ulicom te Sveučilišnom trgom. Zatim se uspeo na Mesničku ulicu da se ustanovi kako može voziti uz brijeg. Vratio se Dugom ulicom na redarstvo. Pokusna vožnja je dobro uspjela. Stajalište ovog prvog auto-fijakera bilo je na Jelačićevom trgu. Cijena vožnji bila je ista kao kod fijakera. (Prema »Narodnim Novinama« 12. lipnja 1901.).

Kao što u ono doba nismo znali za automobil, isto tako nema na zagrebačkim ulicama tih nesretnih dvokolica (bicikla). Bicikl je Zagrebčanima doduše poznat već osamdesetih godina prošlog stoljeća, ali kao skroz športsko vozilo. O praktičnoj uporabi nije tada bilo ni govora. Dnevna uporaba bicikla pojavila se tekar nakon svjetskog rata.

Standlova fotografija nam jasno dočarava tadanji život zagrebačkih purgera, kada se nisu trebali ugibati ni biciklu, tramvaju i automobilu. Vidimo kako se naši stari bezbrižno po »Harmici« šeću. Nije ih briga za mesne i bezmesne dane, nisu poznavali »narodni« hljeb i sve ostale brige i jade kojima se mi danas moramo baviti.

Sada ćemo pogledati sam trg. Nekada naša »Harmica« nije bila tako lijepo uređena kao danas. Mi stariji Zagrepčani dobro se sjećamo kako je za kišnih dana na Jelačićevom trgu bilo blata na pretek. Na slici pada nam u oči najprije jedna udubina ograđena osmerokutnom željeznom ogradom. To je bila tadanja zagrebačka »Fontaina«, a zvala se »Manduševac«. U sredini zdenca vidimo kandelabar sa pet plinskih svjetiljaka. Ispod kandelabra curila je voda iz četiri pipe u kamenu posudu, a od tuda u kanal. Sprijeda se vide stube koje su vodile u dubinu zdenca. Upoznati ćemo se sa prošlošću Manduševca.

Sa vodom iz vrela Manduševca Zagrebčani su se služili još u 18. stoljeću. Naš povjesničar E. Laszowski u prošlom broju »Zagreba« priobćio je članak »Prilog k povijesti regulacije Bakačeve i Vlaške ulice«. Članak taj popraćen je nacrtom iz godine 1774., kojeg je po nalogu županije zagrebačke načinio mjernik Ivan Stipanović. Ovaj nacrt mi ponovno donašamo da prikažemo kako je godine 1774. izgledalo vrelo Manduševac. Na lijevoj strani nacrta kod oznake »K« vidimo da je Manduševac izvirao na zapadnoj strani današnje Bakačeve ulice, (gdje danas stoje kuće broj 3 i 5). Od izvora vrelo je teklo u otvorenom koritu na trg Harmicu, gdje je vjerojatno bio zdenac, ili neko sabiralište od kuda se voda grabila. Stipanović u nacrtu predvidja preko manduševačkog korita novi most označen sa »I« (Na lijevoj strani Stipanovićevog nacrta).

Nacrt mjernika Ivana Stipanovića o regulaciji Bakačeve i Vlaške ulice iz 1774.

U kasnijim vremenima načinjen je na Harmici zdenac na sisaljku, kojim se je voda iz Manduševca crpila. Na Harmici bilo je u tadanje doba sajmište, pa je manduševački zdenac u glavnom služio za napajanje blaga.

Godine 1852. posjetio je grad Zagreb mladi austrijski car Franjo Josip I. Gradsko poglavarstvo nastojalo je da grad tom zgodom bude što ljepše uređen. Odredjeno je da se stari zdenac na Jelačićevom trgu odstrani. Iskopana je velika jama i u njoj postavljena Manduševačka »fontaina«. »Narodne Novine« od 29. rujna 1852. pišu da od 28. rujna na četiri cijevi teče pitka voda iz novo uređenog zdenca. Na »piedestalu« od kamena leži iz gvožđa lijepo izrađeni kandelabar s pet svjetiljaka, (u kojima se tada palilo obično ulje. Kada je Zagreb dobio plinsku razsvjetu, uveden je u taj kandelabar plin). Ispod kandelabra na četiri cijevi teče voda. »Narodne Novine« ističu da ovaj zdenac nije samo na ljepotu Jelačićevog trga, već i na uživanje općinstva. To je prvi bunar takove vrsti u Zagrebu. Ima sličnih bunara u Skradu i tri na Rijeci. Stari zdenac na pumpu je 28. rujna zasipan. U istom smislu pohvalila je novi zdenac »Agramer Zeitung« od 28. rujna 1852.

Na sjednici Gradskog zastupstva 10. rujna 1863. § 2., zaključeno je da gradski mjernik Janko Grahor zdenac Manduševac popravi. Glede toga ima podnijeti nacrt i troškovnik. Naročito ima mjernik paziti da se prigodom popravka zdenca ne bi voda u toku izgubila. (Grad. arhiv broj 6443-1863.).

Zanimljivo je što »Narodne Novine« od 26. lipnja 1879. glede Manduševca pišu. Kažu da se čuje kako će zdenac sa Jelačićevog trga biti prenešen pred vojarnu na Zrinjevac. »Narodne Novine« predlažu da bi bolje bilo da se na Zrinjevcu načini jedan vodomet, što bi tamo bilo na velik ures. Taj vodomet ne treba da bude Bog zna kako veličanstven.

Na sjednici Gradskog zastupstva 13. kolovoza 1868. § 14., zaključeno je da gradski mjernik Segen ima istražiti zašto je voda u zdencu Manduševcu mutna. Uzroci mutnosti vode imadu se odmah ukloniti i zdenac temeljito popraviti.

Manduševačko vrelo bilo je dosta jako. Izim što je opskrbljivalo vodom zdenac na Jelačićevom trgu, tekle su iz vrela još neke vodene žile. Kada je trgovac Salamon Wasserthal godine 1882. gradio kuću na zemljištu, prije vlasništvo Reze Arko, (danas Bakačeva ulica br. 1) provalila je voda iz Manduševačkog vrela u iskopanu pivnicu tako silno da je narasla visoko više metara. Morao se iskopati kanal do tadanje ulice Marije Valerije, (danas Praška), da se voda odstrani. Na taj način se pritok vode iz vrela jedva svladao. (Priopćile »Narodne Novine« od 29. kolovoza 1882.)

U posljednjim godinama svog opstanka Manduševački zdenac nije davao vodu iz vrela u Bakačevoj ulici. Zagreb je dobio vodovod 7. srpnja

1878. Koju godinu iza toga u Manduševačku fontainu uveden je vodovod, a izvor voda u ulični kanal.

Kako je zagrebačka »fontaina« nastala prigodom carskog posjeta 1852., iz sličnog razloga za uvijek je nestade radi poljepšanja grada. Go-

Pogled u Bakačevu ulicu sa Jelačićevog trga god. 1897.

dine 1895. u jesen kralj Franjo Josip I. po treći put je posjetio Zagreb. Gradsko poglavarstvo odredi da se radi poljepšavanja grada Manduševački zdenac odstrani. »Narodne Novine« od 28. rujna 1895. priopćuju da

je neukusna željezna ograda kod Manduševca već odstranjena, a udubljeni prostor oko kandelabra je zatrpan. Kandelabar će se smjestiti na istom mjestu u razini trga te će voda ispod kandelabra za prvu nuždu dalje teči. Za koje vrijeme postavit će se na tom mjestu javni zdenac koji će biti dostojan najglavnijeg trga našeg Zagreba.

Tako nam nestade zdenca Manduševca za uvijek. Mi stariji Zagrebčani dobro ga se sjećamo, jer smo ga vidjeli, a često se iz njegovih pipa, na lancu pričvršćenom limenom čašom i vode napili. Razumljivo je da iskreno žalimo za Manduševačkom fontainom, koja je od davnine bila povezana sa prošlošću grada Zagreba. Kada je ta lijepa fontaina postojala tadanje novine su ju grdile, smetala im je »neukusna ograda«. Sve im je

Stare, sada već porušene kuće u Bakačevoj ulici. Na njihovim mjestima stoje danas kuće broj 3 i 5.

smetalo što nas veže sa prošlošću Zagreba, sve se mora rušiti, valjda samo zato da se kasnije ima za čim žaliti. Tako žalimo za mnogim porušenim starinama, (Bakačeva kula, kaptolska vijećnica i t. d.). Pitamo kome bi smetala Manduševačka fontaina, da još danas postoji u svome starom obliku. »Neukusna« ograda mogla se je popraviti, a možda i izmijeniti ukusnijom. Zagrebu bi tako ostala jedna lijepa uspomena, ako za ništa drugo, a ono bar zato da gradski Turistički odsjek može nešto starog pokazati turistima, kada slučajno dođu u Zagreb.

Još jednom nam je Manduševačko vrelo dalo znati, da postoji. Bilo je to godine 1912. Tadanji zagrebački trgovac Samojlo Wasserthal odlučio je, da sagradi kuću na zemljištu u Bakaćevoj ulici, prije vlasništvo trgovca Martina Stupera, (danas Bakačeva ulica 3). Prije podijeljenja građevne

dozvole izašlo je na lice mjesta povjerenstvo. U zapisniku od 18. rujna 1912. broj 38.027-1912. prikazao je povjerenstveni član gradski tajnik dr. Milan Bogdanović, današnji gradski ravnatelj u miru, na zanimljiv način tadanje stanje Manduševačkog vrela. Ustanovljeno je: »da se na gradilištu molitelja nalazi historijsko vrelo »Manduševac« koje je svojedobno željeznim cijevima bilo pripojeno na javni bunar na Jelačićevom trgu, a kad je taj bunar napušten pripojeno je na javni kanal u istom trgu. Po navodu moliteljevom presahnulo je to vrelo u posljednje vrijeme, a to se može protumačiti time, što se je kod kopanja temelja za susjednu više ležeću novogradnju naslj. Ožegović (Bakačeva ul. broj 5), pojavila jedna vodena žila, koja tada naprosto priključena na gradski kanal. S obzirom na navedene činjenice je moguće da je rečena vodena žila identična sa spomenutim vrelom«.

»No za svaki slučaj bit će ipak nužno uputiti molitelja, da oprezno postupa kod vađenja željeznih cijevi koje će mu bezuvjetno popucati, kod kopanja temelja, pa ako ipak još pritiče voda u te cijevi, da ih tako predloži da doduše njemu ne budu smetale, ali da budu ipak izravno pripojene na ulični kanal, a ne na kućni. Ne bude li u cijevima ni malo vode, što se ima ustanoviti u prisuću prizvanog izaslanika gradskog poglavarstva, imat će se izvađene cijevi predati gradskoj općini, jer su njezino vlasništvo«. Kod tog očevida sudjelovao je kao građevni stručnjak ing. Mato Jurković.

Graditelj Ožegovićeve kuće (Bakačeva ulica 5) gosp. Julio Bornstein pripovijedao nam je, da se prigodom kopanja pivnice i temelja pojavio izvor iz kojeg je tekla silna voda. To je u veliko otežalo rad, jer se je tlo sasma razmekšalo. Voda u cijevima svedena je u ulični kanal a preko cijevi položen je čvrsti betonski svod na kojem su nekoji zidovi izgrađeni. Pritok vode bio je tako obilan da su se poslovi oko izolacije morali i po noći izvađati. Tom prilikom su prvi puta u Zagrebu pri noćnom građevnom radu upotrebljene velike električne žarulje.

Na prednjoj slici, (fotografija iz godine 1897.), vidi se sa Jelačićevog trga — Bakačeva ulica. Od ugla na lijevoj strani stoji dvokatna kuća Salamona Wasserthala, sagrađena godine 1883. Na uglu kuće nalazila se tada trgovina željeza Josipa B. Deutscha. Dalje na istoj strani Bakačeve ulice vidimo jednokatnicu sa dva prozora prema Jelačićevom trgu. Kuća je nekad bila vlasništvo trgovca Martina Stupera. Pred tom kućom stoji kasnije sagrađena prizemnica, u kojoj su bili dućani. Straga u dvorištu Stuperove kuće nalazilo se vrelo Manduševac. Ovu kuću kupio je susjed S. Wasserthal god. 1912., na njenom mjestu sagradio trokatnicu, (što smo prije opisali). Dalje se vide još dvije kuće nekad vlasništvo Concilija Ivana, kasnije nasljednici Elizabete Brandtner. Obje ove kuće su porušene

i na njihovim mjestima sagradili su nasljednici Ožegović trokatnicu. Sasma gore na pročelju Bakačeve ulice vidi se kuća nekad vlasništvo trgovca Ferdinanda Fellnera. U toj kući imao je Fellner trgovinu brašna koju je oko 1870. prodao novoveškom građaninu Ljudevitu Hagenaueru, kojeg firma se nad vratima vidi. Fellnerova kuća porušena je 1899. radi proširenja Bakačeve ulice.

Desna strana Bakačeve ulice gotovo je danas ista kao što je nekad bila. Ponajprije vidimo nekadanju Stuperovu kuću, kasnije poznata pod imenom baruna Ožegovića. Ta je kuća srušena prije kojih deset godina. Na njenom mjestu sagrađen je sjeverni dio palače »Gradske štedionice«, (»Gradska kavana«). Sjeverno od »Gradske kavane« stajala je prije tri godine kuća, nekad vlasništvo kaptolskog eksaktora Ivana Canjuge. U toj kući bila je u posljednje vrijeme trgovina željeza »tt. Mervar i Hodniković«. Dvije sjevernije kuće nekad vlasništvo Topolković Josipa i Auša Antuna, nedavno su porušene. Ostaje kuća br. 8 nekada vlasništvo Emilije Švab sada Ludmile udove Herzog.

Nakon što smo opisali prošlost Manduševca evo nas pred spomenikom nezaboravnog hrvatskog bana Josipa grofa Jelačića.

Spomenik bana Jelačića je svakako jedan od simbola grada Zagreba. Katedrala, Kamenita vrata, Umjetnički paviljon te spomenik Bana Jelačića predstavljaju Zagreb ne samo pred Zagrebčanom, Hrvatom nego i pred strancem. Tko vidi te četiri slike skladno ujedinjene, vidi Zagreb iz prošlosti i sadašnjosti.

Prikazat ćemo prošlost Jelačićevog spomenika, koja je po piscu ovih redaka opširnije priopćena u reviji »Zagreb« kod životopisa Josipa baruna Neustädtera, (broj 5 — 1940.). Iz tog priopćenja uzet ćemo najvažnije.

Na 24. travnja. 1854. obavljeno je u Beču vjenčanje cara Franje Josipa I. sa bavarskom princesom Jelisavom. Kod tih svečanosti sudjelovali su mnogi državni dostojanstvenici i brojne deputacije. »Narodne Novine« od 19. travnja 1954. javljaju da je na carske ženidbene svečanosti odputovao ban Jelačić sa mladom suprugom Sofijom. Sa banom su odputovali zagrebački načelnik Janko Kamauf, kao vođa zagrebačke deputacije.

Prigodom carskog vjenčanja podijeljena su mnoga odlikovanja. »Narodne Novine« od 25. travnja 1854. priopćuju da je hrvatski ban barun Josip Jelačić uzvišen na grofovsku čast. Istovremeno je banica Sofija imenovana dvorskom gospođom. Odlikovanje hrvatskog bana razveselilo je sve Hrvate a naročito Zagrebčane. Grad Zagreb kao sjedište hrvatskog bana hoće naročito iskazati čast svom banu. Odmah je sazvana sjednica gradskog zastupstva za 1. svibnja 1854. Načelnik Kamauf izvješćuje o svadbenim svečanostima u Beču. »Naš ban dobio je grofovski naslov« —

oduševljeno govori Kamauf. — »Zagreb treba da se tome veseli i da tom veselju dade vidljiv znak. Neka se na trgu imena slavnog Jelačića podigne njegov spomenik«. Gradsko zastupstvo oduševljeno prihvaća prijedlog načelnika Kamaufa te odmah odobrava prvi doprinos od 3.000 forinti. Tim zaključkom stvorena je ideja spomenika bana Jelačića. O tom zaključku podnaša Gradsko zastupstvo izvještaj ces. kr. Namjesničtvu na 1. svibnja 1854. (Grad arhiv br. 1634-1854.).

Zaključak zagrebačkog gradskog zastupstva daje pobudu vrhovnom županu zagrebačkom, te on okružnicom od 6. lipnja 1854. broj 4193 izdaje opći proglas kojim poziva na sakupljanje doprinosa za podignuće spomenika banu Jelačiću. (Grad. urudž. zapisnik br. 2250-1854.)

Mnogi su se odazvali pozivu vrhovnog župana zagrebačkog, ali sakupljanje nije obilno teklo. Tekar nakon banove smrti (20. svibnja 1859.), započimlje življi rad oko sakupljanja. Na žalobnoj sjednici Gradskog zastupstva 23. svibnja 1859. ponovno je zaključeno da se pokojnom banu podigne spomenik. U tu svrhu izabran je poseban odbor gradskih zastupnika u koji su ušli: Anastas Popović, Gracian Mihić, Andrija Jandrić, Vjekoslav Frigan, Ivan Bauer, Naum Malin, Josip Horvat i Ferdo Šnap, te gradski senatori Nikola Urica i Adolf Hudovski.

O izboru odbora za spomenik podnesen je izvještaj ces. kr. Namjesničtvu na 26. lipnja 1860., s molbom da se odbor potvrdi. (Grad. arhiv br. 651-1860.). Namjesničtvo je izabrani odbor potvrdilo i još ga proširilo. predsjedničtvo odbora pridržao je sebi ban Josip Šokčević. U prošireni odbor ban je imenovao podmaršala Josipa baruna Neustädtera, koji je ujedno zamjenjivao bana u časti predsjednika. Zatim grofa Miroslava Kulmera starijeg, generala Jerka pl. Rukavinu, vojnog nadzapovjednika Šupljikca, Ljudevita Vukotinovića, Svetozara Kuševića i odvjetnika Augusta Dutkovića. Odborskim tajnikom imenovan je gradski senator Adolf Hudovski, blagajnikom Naum Malin (Arkiv ces. kr. Namjesničtva broj 10.042-1860.).

Sabiranje doprinosa započelo je pa se tom prigodom pokazala požrtvovna darežljivost hrvatskog naroda u domovini i izvan nje. Ipak se nije mogao sabrati potreban iznos da se spomenik dovrši i otkrije. Godine 1864. fali još oko 50.000 forinti. U tako nepovoljnim prilikama Odbor se predstavkom od 1. kolovoza 1864. br. 47 obraća na Dvorsku kancelariju u Beču te predlaže da se za dovršenje spomenika dozvoli namet na izravni porez. Na svaku poreznu forintu neka se raspiše 1 ili 2 novčića.

Dvorska kancelarija nije prihvatila prijedlog Odbora. U svrhu konačnog pokrića troškova upotrebljene su nekoje zaklade.

Poznato je, da je spomenik izrađen po umjetniku kiparu Antunu vitezu Fernkornu u Beču.

Iz proračuna kojeg je Odbor predložio Namjesničkom Vijeću 27. veljače 1866. pod br. 99, vidi se da je trošak spomenika iznašao 101.447 for. Od te svote je dobio Fernkorn za model 10.000 for. Za lijevanje 36.000 for. Za modeliranje grba i napisa na stranicama podnožja 5.400 for. Za 225 centi mjedi 16.200 for. (cent po 72 for.). U opaski »Proračuna« zabilježeno je da je mjed poklonilo Njegovo c. k. apostolsko Veličanstvo. »Domobran« od 17. siječnja 1868. priopćuje da je Kralj darovao još 25 centi mjedi, osim već darovanih 200 centi. Nadalje je isplaćeno: klesaru Streschanku iz Beča za izradbu podnožja 19.192 for. Za dopremu 34.000 centi kamena 4.420 for. Graditeljima Kleinu i Jambrišaku za gradnju podnožja kao i za građevnu baraku 7.008 for. Vozarina i drugi manji troškovi 3.227 for. (Arkiv Namjest. Vijeća br. 5111-1866.).

Odbor u istom dopisu obećaje Namjesničkom Vijeću, da će se spomenik svečano otkriti već u mjesecu rujnu 1866. Međutim poznato je, da je spomenik bio svečano otkriven kasnije, naime na 15. prosinca 1866.

Nakon otkrića spomeniku manjkala je ograda, zato se Odbor god. 1867. obraća Namjesničkom Vijeću sa molbom da ono doznači iznos od 2271 for. 42 novč., koliko bi ta ograda stajala. Namjesničko Vijeće doznačuje trošak, te se ujedno dopisom od 15. veljače 1867. br. 1787 obraća na zagrebačko Gradsko zastupstvo da ono sva četiri ugla ograde na svoj trošak ukrasi plinskim kandelaberima. Gradsko zastupstvo na sjednici 10. travnja 1867. § 22., dozvoljava postavu četiri kandelabra. (Gradski arkiv br. 1249-1867.).

Na slici vidimo da je spomenik tada bio ograđen željeznom rešetkom, pričvršćenom na 10 granitnih stupova. Stupovi su stajali 1150 for. Rešetke je izradila željezara u Petrovoj gori u Sloveniji. Za izradbu rešetki tražila je željezara samo 400 for., dok je ostalu vrijednost Odboru poklonila.

Prigodom uređenja i asfaltiranja Jelačićevog trga god. 1909., nametnulo se je pitanje kakovo će biti podnožje spomenika bana Jelačića. Jedni su predlagali da se ostavi željezna ograda kakova je bila. Drugi su bili zato da se oko spomenika posadi cvijeće. Konačno su pobjedili oni koji su predlagali da se oko spomenika namjeste kamenite široke stepenice u dva reda. Nacrt za te stepenice izradio je Ing. Edo Schön. Granit za stube naručen je iz Maribora, gdje je uzet iz gore Bacher. (Vjerojatno u gorskom masivu Pachern, slovenski Pohorje). Stubište je izvela tvrtka L. Pierottia nasljednici.

O spomeniku Bana Jelačića izašao je u »Novom Pozoru«, koji je tada izlazio u Beču, članak od 16. svibnja 1868., pod naslovom: »Zagreb i Hrvati«. Članak je preveden iz francuskog časopisa »Revue moderne«. U tom listu opisao je u ono vrijeme kod nas poznati francuski pisac Louis Leger, svoja opažanja po Hrvatskoj, naročito se opšinije pozabavio sa Zagrebom.

Prema prevodu od »J. K.« kaže za Jelačićev spomenik doslovno ovo: »Glavna ulica Zagreba, (misli Ilicu), vodi na veliki trg, koji nosi ime Jelačića bana. U središtu ovog trga se podiže veliki spomenik ovoga glasovitoga generala: sabljom zamašuje i čini se da pokaziva put svojim vjernim Hrvatima prama Ugarskoj. Na podnožju se čita nadpis:

»JELLAČIĆ BAN 1848.«

Čudna ironijo! Što znači danas onaj nadpis i ona sablja? Hrvatska je pod zapovjedi Jelačića spasila monarhiju. Ona je mislila, da će u isto vrieme i svoju samostalnost i politički ustav sačuvati. Car, pobjedonosan, nagradio ju je vladom Bachovskom i Schmerlingovom milosrdnom Germanisacijom. Kasnije njekog liepoga dana, kad je bečka centralisacija Sadovom postala nemoguća, došao je njeki saksonski ministar iz Drezdena, koji je predao Hrvatsku, njezine noge i ruke onim istim Magjarom, kojih je ona ustanak ugušila; što bi mislio Jelačić o svemu ovomu, kad bi se vratio na sviet? A što radi njegov veliki spomenik u Zagrebu? Možda će vrieme ovu zagonetku riešiti«.

Prelazimo na daljnji opis Jelačićevog trga.

Na zapadnom dijelu Jelačićevog trga vidimo bijeli paviljon sa niskim krovom. Sve do pred rat taj je paviljon kroz dugo godina stajao. Stari Zagrepčani dobro ga se sjećaju, te znadu da se je tu ljeti prodavala hladna limunada, malinovac, sladoled i razne poslastice. Danas paviljona više nema jer nije potreban od kada imamo svih vrsti prodavaona, gdje se hladna pića i slastice mogu dobiti. Predšasnik tog predratnog paviljona bio je onaj, kojeg je god. 1857. sagradio Octavian Suhovati. Na sjednici gradskog zastupstva 26. travnja 1857. raspravljena je Suhovatijeva molba u kojoj traži da mu se dozvoli gradnja paviljona za prodavanje slastica. Paviljon bi bio ukras Jelačićevog trga. Gradsko zastupstvo dozvolilo je gradnju paviljona, ali uz uvjet da prije nacrte predloži.

Na 21. svibnja 1865. dolazi Stjepan Rimay ljekarnik iz Graza pred gradskog senatora Ivana Knedersbergera. Rimay moli da mu se dozvoli prodavati »sodikova voda« (Sodawasser), čim si obćinstvo u ljetu žedju gasi i telo okrepiti običaje«. Rimay izjavlja da takova točišta postoje u svim većim gradovima kao u Beču i Grazu. Uslijed toga je odlučio da po gradu postavi nekoliko paviljona, koji će doskora sagrađeni biti. Moli dozvolu da se može baviti točenjem rashlađujućih pića. Gradsko poglavarstvo izdalo je Rimayu zamoljenu dozvolu. (Gradski arkiv br. 3953 — 1865.).

Na 8. srpnja 1865. moli Rimay Gradsko poglavarstvo da može postaviti paviljon na raskršću Mesničke ulice, (tada zvane Lovačke) i Ilice preko puta kuće malodobnika Mužević, (sada Ilica 40). U tom paviljonu

bi prodavao ohlađujuća pića. Gradsko zastupstvo na sjednici 26. srpnja 1865. § 23, dozvoljava izgradnju paviljona. (Grad. arkiv br. 5078 — 1865.).

Jelačićev trg na početku osamdesetih godina prošlog stoljeća. Naročito se u sredini vidi paviljon za prodavanje hladnih pića.

Time smo u glavnom prikazali prošlost Jelačićevog trga, prema podacima koji su na razpoložbu stajali. Mi stariji Zagrebčani moramo priznati da nam je nekadanja Harmica u prijašnje doba bila milija. Naročito dok oko trga nisu posagrađeni oni neboderi, od kojih neki sliče »škatuljama«. Danas nema više onog prijašnjeg sklada u kućama oko Jelačićevog trga. Nekad se spomenik Jelačića bana isticao iznad sviju okolnih kuća. Danas se unutar tih nebodera gubi. Spomenik hrvatskog bana Jelačića, čijim imenom se nekadanja Harmica danas nazivlje, ne ima više one gotovo veličanstvenosti, sa kojom smo ga bili naučeni prije gledati. Kada se je ma s koje god strane na Jelačićev trg došlo, veličanstvenost spomenika odmah je pala u oči. Danas banov spomenik moramo gotovo po trgu tražiti, jer ga neukusna okolica zasjenjuje.

Dr. Franjo Bučar:

STARI ZAGREBAČKI ŠPORTSKI PORTRETI

II.

Franjo Feri Sollar rođen je u Zagrebu dne 2. VIII. 1859. od uglednog trgovca Franje Sollara st., koji je g. 1845. bio ranjen na Markovom trgu za navale vojske na narodnu Ilirsku stranku. Sollar je svršio u Zagrebu realku i maturirao. Iza toga se je posvetio trgovačkoj struci i svršio trgo-

Franjo Sollar kao predsjednik I. Hrvatskog društva biciklista

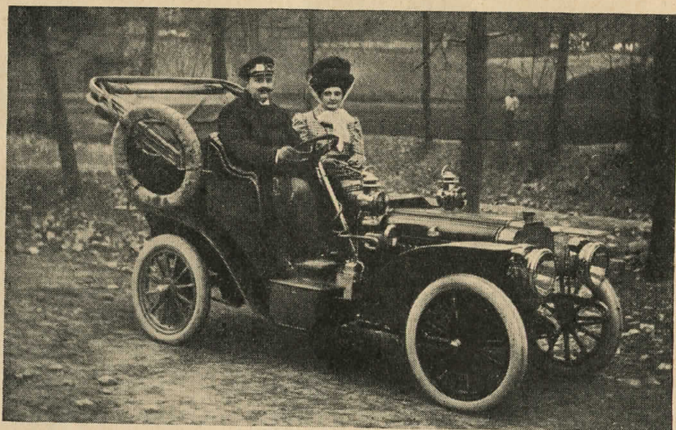
vačku akademiju u Grazu. Nauke je nastavio u Parizu i Bruxellesu kroz tri godine gdje je proučavao željezničarsku industriju. U inozemstvu je Sollar upoznao razne sportove, s kojima je nastavio u Zagrebu kada je stupio u posao svog oca u Ilici br. 16. Sollar je u inozemstvu imao dosta prilike da se upozna sa likovnom umjetnosti te je u Zagrebu u svojoj kući prikupio cijeli muzej umjetnina, kod česa je naročito podupirao domaće umjetnike. Naročitu pažnju je u Zagrebu posvetio raznim granama sportova. Tako je postao izvršujućim članom Hrvatskog Sokola, izvršujućim članom Građanskog streljačkog društva i I. Hrvatskog sklizalačkog društva u Zagrebu. Ujedno je bio i revni član Hrvatskog Planinarskog društva te sudjelovao na mnogim sokolskim i planinarskim izletima. Također je bio aktivni i zaslužni član Braće Hrvatskog Zmaja, kojoj družbi bio je i mecena, osobito u pogledu Ozlja grada. Ferica Sollar, tako smo ga mi svi zvali, bio je svojedobno najpopularnija osoba u zagrebačkim građanskim krugovima, koji je rado pomagao i svaki humanitarni i narodni pothvat. Feri Sollar ostao je međutim u nezaboravnoj uspomeni kod starih zagrebačkih građana naročito sportaša kao oduševljeni biciklista. Bio je utemeljitelj, predsjednik i začasni član I. hrvatskog društva biciklista u Zagrebu od njegovog utemeljenja g. 1885. A kada je stvoren u Hrvatskoj prvi sportski savez i to Savez biciklističkih društava g. 1906. bio je Ferica ujedno i predsjednikom toga saveza. Tu je on kao revni sportaš razvio osobito svoju djelatnost. Bio je duša sviju biciklističkih poduzeća i utrka u Zagrebu i po cijeloj Hrvatskoj, te je i sam aktivno sudjelovao na mnogim utrkama u Zagrebu i izvan Zagreba te u inozemstvu gdje je dobio mnogobrojne nagrade. Sudjelovao je na mnogobrojnim izletima po našoj domovini i u inozemstvu, naročito pak u Grazu i Beču. Kada je Nadvojvoda Salvator g. 1914. boravio sa svojom obitelji u Zagrebu stavio je Sollar Nadvojvodi i njegovoj obitelji društveno trkalište na raspolaganje, koje se je tada nalazilo na Koturaškoj cesti. Tu su visoki gosti koje je podučavao također stari sportaš te odbornik I. H. D. B. Mirko Bothe učili marljivo vožnju na biciklu. A zapovjedajući general Bechtholsheim nije također htio zaostati za Nadvojvodom, akoprem mnogo stariji, te je i on počeo učiti voziti bicikl a učiteljem mu je bio naš Feri Sollar. Trkalište na Koturaškoj cesti, po kojemu je i cesta dobila svoje ime, bilo je tada najljepše u Zagrebu. Feri se je najviše brinuo da je došlo do izradbe toga trkališta u opsegu od 500 m. Sollar je pribavio sretstva obijajući sve moguće pragove civilnih, vojničkih, dapače i svećeničkih krugova te je uz pomoć vanrednog stručnjaka gradskog inžinira Tomšića te sportskog stručnjaka Mirka Bothea, izveo gradnju po najmodernijim principima. Na tom trkalištu obdržavale su se mnogobrojne domaće i međunarodne utrke, koje je vodio Ferica sa svojim drugovima Botheom, Heinzelom, Budickim i drugima. Kada je nadvojvoda Salvator boravio u Zagrebu pozvao je Sollar i nadvojvodu na te utrke koji je sa svojom obitelji prisustvovao tim priredbama, a on im je činio honeure. Aktivno sudjelovanje nadvojvode kod biciklističkog sporta uplivalo je vrlo na općeniti razvoj biciklirania u Zagrebu, te su se osim mladih sportaša počeli biciklirati i mnogobrojni stariji građani, naročito činovnici i časnici. Dapače je to bio povod da je načinjena i posebna biciklistička cesta od Zagrebačke mitnice do Podsusjeda.

Feri je mnogo i aktivno sudjelovao na utrkama. Tako je sudjelovao već kod prve utrke na Zrinjevcu 29. VI. 1886. u korist gradnje hrvatskog glumišta. Tu se utrkivalo sa malim biciklom Kangaroo na 2500 m te na 20.000 m. Kod ove utrke Feri je postigao nagrade. Kod prve duljine vozilo se 4 puta, a kod druge 31 puta naokolo Zrinjevca.

Sollar je umro nakon duge i teške bolesti dne 29. IX. 1924. te je bio pokopan uz velike počasti i sudjelovanje zagrebačkog športskog i građanskog svijeta.

* * *

Ing. arhitekt Vjekoslav Heinzel rodio se je 27. VIII. 1871. u Zagrebu od oca uglednog industrijalca. U Zagrebu je svršio realku te poslije mature pošao u Graz i Stuttgart na visoku tehničku školu. Nakon svršenih studija radio je kod svoga oca i kod zemaljske Vlade a kasnije 18 godina kao samostalni arhitekt. Izgradio je oveće i lijepe zgrade. Bio je ujedno i nastavnik na graditeljskoj školi. Proputovao je u naučne svrhe skoro cijelu Europu te sjevernu Ameriku. Bio je deset godina predsjednikom trgovačke komore i tri puta izabran načelnikom grada Zagreba. Za vrijeme njegovog načelnikovanja provedene su mnogobrojne kulturne institucije te sagrađene mnogobrojne javne zgrade.

Vjekoslav Heinzel sa suprugom Bertom u vlastitom automobilu

Heinzel se je već rano stao baviti sportom, koji je takodjer upoznao u inozemstvu. Tako je dugo godina bio odbornikom I. Hrvatskog klizalačkog društva u Zagrebu, gdje je revno sudjelovao kod sviju društvenih priredbi, utakmica te zabava. Kada je nadvojvoda Leopold Salvator bio g. 1914. u Zagrebu u garnizoni te polazio sa svojom obitelji klizalište, bio je Heinzel od strane I. H. S. D. određen za učitelja nadvojvodine obitelji.

Kada se je klizalačko društvo stalo g. 1895. zanimati i za skijanje i rodlanje bio je i Heinzel među onima, koji su se stali baviti i tim sportovima.

Veliki interes i djelatnost pokazao je Heinzel kod biciklističkog sporta. Bio je kroz više godina odbornikom I. Hrvatskog društva biciklista te je i aktivno sudjelovao kod prvih utrka još u 80-tim godinama. Tako kod prve utrke u Zagrebu g. 1866. na Zrinjevcu. Na visokom kotaču je dobio više prvih nagrada.

Vjekoslav Heinzel bio je veliki prijatelj avijacije. God. 1928. nabavilo je društvo za zračni saobraćaj »Aeroput« avijon »Zagreb«. Taj avijon je posvećen 9. travnja 1928. po samom nadbiskupu dru Antunu Baueru. Tom zgodom kumovala je »Zagrebu« Berta Heinzel supruga gradskog načelnika. Ona se je prigodom te svečanosti sa svojim suprugom digla u zrak. Kod tog prvog lijeta »Zagreba« pilotirao je glasoviti avijatičar Striževski.

Posebnu djelatnost razvio je Heinzel kod automobilističkog sporta. Bio je mnogo godina odbornikom Hrvatskog automobilskog kluba od njegovog utemeljenja g. 1906., te podpredsjednikom i predsjednikom od g. 1919. Kao zastupnik automobilskog sporta bio je Heinzel izabran za I. podpredsjednika Hrvatskog športskog saveza, koji je utemeljen god. 1910. u Zagrebu. Heinzel je među prvima uz Ferdinanda Budickog vozio prvi automobil u Zagrebu. Oni su se intenzivno počeli voziti najprije ultramobilom a poslije automobilom u Zagrebu u 90-tim godinama. Heinzel je aranžirao i sudjelovao kod mnogobrojnih automobilskih utrka po cijeloj Hrvatskoj i inozemstvu kao i kod utrka, koje su inozemni automobilski savezi i klubovi priređivali po Hrvatskoj, te je bio općenito poznata i priznata ličnost i u međunarodnom automobilističkom krugu. Kod svih automobilskih izleta, koje je Heinzel načinio u domovini i inozemstvu pratila ga je uvijek i njegova supruga Berta Heinzel, koja je bila vjerna drugarica svog supruga u njegovim sportskim poduzećima. Umro je nakon duge i teške bolesti u Zagrebu dne 1. III. 1934. Sahranjen je u Mirogojskoj kapeli, koja je poglavito njegovom zaslugom kao gradonačelnika sagrađena.

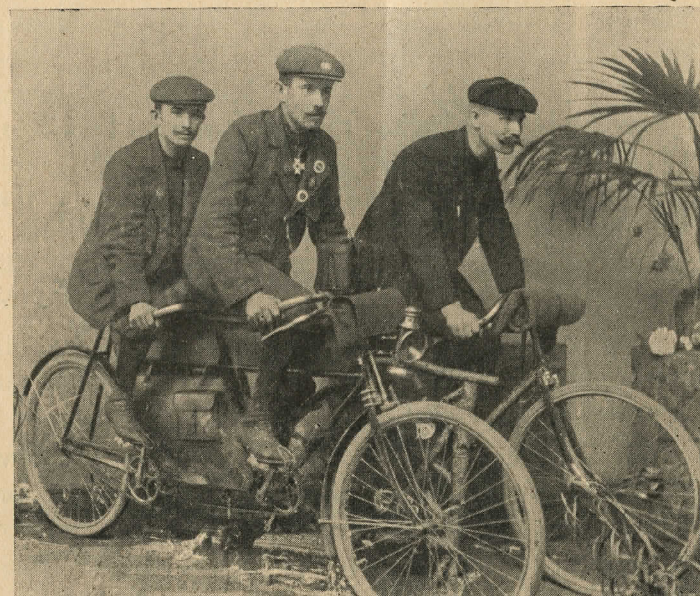
* * *

Ferdo Budicki rodio se je dne 11. IV. 1871. u Zagrebu od ugledne obrtničke obitelji. Svoju školsku naobrazbu zaključio je sa II. razredom realke u Rakovcu. Iza toga se posvetio bravarskom obrtu. Kada je bravariju izučio, načinio je kao majstorluk umjetničku kazetu, koja je bila u Budimpešti na milenijskoj izložbi g. 1896. počasnom kolajnom odlikovana. Nakon svršenog naukovanja pošao je Budicki u svijet te je dulje vremena radio u Grazu kod prvih majstora. 1892. dođe opet u Zagreb a kasnije u Budimpeštu i g. 1894. u Beč, gdje je radio u nekoliko tvornica dvokolica, kojom prilikom se osobito zainteresirao za biciklistički sport. U Beču je

sam sastavio svoj prvi vlastiti bicikl s kojim se je vozio g. 1895. iz Beča preko Semeringa i Graza svojim roditeljima, koji su tada bili u Varaždinu. Iste godine krene Budicki s biciklom kojeg je sam izradio preko Štajerske, Koruške, Tirola u München, Nürenberg, gdje je bio namješten kod tvrtke Siemensa. Odavle g. 1896. krene opet na vlastitom kotaču preko Regensburga, Beča i Budimpešte kući u Varaždin. Iste godine načinio je veliki put sa biciklom preko Zagreba, Karlovca na Rijeku, Polu, Trst, Veneciju, Udine, Ljubljanu, te preko Celja u Varaždin. Iza toga Budicki opet krene u Njemačku te dobije namještenje kod tvrtke bicikla Albatros u Berlinu. Godine 1897. odluči se Budicki do proputuje cijelu Europu i sjevernu Afriku što je odgovaralo tadanjem načinu globetrottera, koji su ali pješice pravili duge putove, kao na pr. Mirko Seljan iz Petrograda u Pariz. Dne 9. V. 1897. nastupio je Budicki svoj veliki put iz Berlina te je u 8 mjeseci načinio na biciklu 17.323 km. Proputovao je: Njemačku, Švicarsku, Italiju, Francusku, Englesku ,Holandiju, Španiju, Rusiju, Finsku i skandinavske zemlje te sjevernu Afriku. Povratio se je preko Sicilije, Italijom u Sloveniju, Trst i preko Zagreba u Varaždin (6. I. 1898.). Tom zgodom bio je od zagrebačkih i varaždinskih klubova svečano dočekan. Još iste godine otvorio je Budicki trgovinu bicikla u Zagrebu i mehaničku radionu u Marovskoj ulici br. 29 u kući Dioničke tiskare. Kasnije se je preselio još nekoliko puta. Godine 1901. doveo je Budicki prvi mali motor »Orion« iz Beča preko Semeringa i Graza u Zagreb, što je bila tada prava senzacija. 1903. vozio je Budicki na Puch motoru da ga iskuša po cijeloj srednjoj Europi u duljini od 6.000 km. Ovaj put trajao je 28 dana, a svršio je s vrlo povoljnim rezultatom. Budicki je na svim svojim putovanjima vodio dnevnik i knjigu vožnje. U toj knjizi dao je potpisati od tamošnjih oblasti i konzulata. Kroz Rusiju mu fale mnogi potpisi , jer nije na mnogim mjestima bilo pismenih ljudi, što su i sami konzulati potvrdili. Budicki je sudjelovao na mnogobrojnim utrkama u Zagrebu i inozemstvu te je postigao mnoga odlikovanja. Godine 1897. dobio je počasni znak za prevaljenih 4.000 km. 1898. dobio je Budicki od Allgemeine Radfahr Union za prevaljenih 13.257 km. te za prevaljenih 16.257 km. red Meisterschaft Ehrenzeichen. G. 1930. odlikovan je prigodom 40 godišnjice od austrijskog Touringkluba za 40 godišnje članstvo sa zlatnim znakom i to jedini u bivšoj Jugoslaviji. Sve evropske novine pisale su o putovanjima Budickoga i donesle njegovu sliku. Posvuda naročito u gradovima su ga dočekivali svečano u nekim gradovima je dapače i sudjelovao kod utrka te dobio i nagrade n. pr. u Petrogradu. Budicki je bio dobro poznat u biciklističkim krugovima u inozemstvu. Neka inozemna društva primila su ga za člana. Neki sportski savezi u stranim državama imenovali su ga počasnim konzulom za njihove države, koju je službu on i revno i često vršio. U Zagrebu je bio također

vrlo popularna i poznata ličnost, te je bio i osnivačem biciklističkog kluba »Orao«, kojemu je on i dosad još počasnim i doživotnim predsjednikom.

Poslije motora i bicikla posvetio se je Budicki sasvim automobilizmu. Godine 1901. doveo je prvi automobil u Zagreb, koji je kupio u Beču kod firme Opel i Beischlag već nešto rabljen za 4004 kr., koji je bio u Berlinu nagrađen sa I. nagradom. Budicki je odmah u Beču naučio šofirati te se sa kupljenim autom odvezao preko Semeringa u Zagreb. Bila je to opet druga senzacija za Zagreb. Doskora su počeli i drugi kupovati kod Budickoga automobile, koji je otvorio vlastitu trgovinu u Zagrebu. Prvi automobili bili su još primitivne kočije bez krova te sa guvernalom u sredini

Ferdinand Budicki sa svoja dva druga na biciklističkom putu kroz Europu i Afriku godine 1897. (Budicki u sredini).

kočije. Kotači su bili od tvrde gume a sprijeda su bile petrolejske svjetiljke. Među prvim automobilistima bili su hrvatski aristokrate, a od građanstva načelnik Vjekoslav Heizel, stari sportaš. Do 1910. vozilo se je bez redarstvenog broja i bez iskaznice a prvu autoškolu otvorio je Budicki. Međutim je vlada zatražila da se uvede komisija za autovozače. Članove te komisije je izučio Budicki te se je on prvi podvrgo tom ispitu i dobio 4. VIII. 1910. iskaznicu br. 1. Prvi automobil izgledao je kao kakav deformirani fijaker. Jurio je po zagrebačkim ulicama strašnom »brzinom« od 20—30 km na sat, puštao iza sebe mnogo neugodne benzinske pare i užasno galamio. Pod nadzorom vlasti bila je prva pokusna vožnja Mesničkom

ulicom uzbrdo, te su se Zagrebčani čudili, kako ova kola bez konja mogu s dosta velikom brzinom da jure kao poplašeni konji dapače i uzbrdo, što je također bila senzacija. Dne 10. VII. 1904. došao je dapače Budicki na svom autu i na Sljeme novom sljemenskom cestom, te je iza toga doskora otvoren redovan automobilski promet na Sljeme. 1911. uveo je Budicki prva tri autotaksa u Zagrebu te autobusnu vožnju za Zagreb-Sv. Ivan Zelina te od Pivovare do Maksimira i Zagreb Šestine—Sljeme. G. 1911. naručio je Budicki prvi Ford auto i postao zastupnikom te velike amerikanske firme. Kroz 18 godina prodao je nekoliko stotina Fordovih automobila. Kada je g. 1914. boravio u Zagrebu u garnizoni nadvojvoda Leopold Salvator, Budicki stavio mu je na raspolaganje svoje automobile kojima je nadvojvoda sam upravljao. Radi toga je dobio na dar prekrasnu briljantnu iglu s inicijalom nadvojvode. 1916. odlikovan je za ratne zasluge jer je prevozio ranjenike u Zagrebu. 1931. odlikovan je srebrenom počasnom iglom prigodom 20. godišnjice Hrvatskog auto kluba kao najstariji automobilist u Hrvatskoj te osnivač kluba. Godine 1932. odlikovan je od A. K. K. J. najvećim odlikovanjem, zlatnom počasnom iglom. Budickoga moramo smatrati pionirom biciklističkog, motorističkog i automobilskog sporta u Hrvatskoj. On posjeduje osim spomenutih odlikovanja i bezbroj prvih nagrada za aktivno sudjelovanje u Hrvatskoj i u inozemstvu.

Budicki se je bavio prije rata i streljačkim sportom, te je bio izvrstan strijeljac i dobio mnogo nagrada u zagrebačkom Građanskom streljačkom društvu na Streljani u Tuškancu.

Budicki se je istaknuo još i na taj način da je 1905. sudjelovao u noći dne 23. IV. kod uzleta sa balonom »Turul« sa suputnicima natporučnikom Mukijem Mannsbartom i Rudolfom Kráalom i Mirkom Botheom, starim zagrebačkim sportašem. Spustili su se kod Mraclina kraj Velike Gorice. Dne 4. VI. 1906. Budicki opet leti balonom »Turul« u društvu s Mirkom Botheom i natporučnikom Mannsbarthom iz Zagreba preko Gorskoga kotara, Plješivice, Vratnika, Velebita te između Senja i Novoga preko Jadranskog mora te Kvarnera na otok Krk gdje su se spustili u jednoj dolini kod Baške. Sa sviju strana otoka dohrlio je mnogobrojan narod da vidi to još neviđeno čudo a Baška je doskora bila sva iskićena hrvatskim zastavama. Veseli putnici bili su glazbom dopraćeni u mjesto uz pucanje mužara. O tom događaju pisale su ne samo sve domaće nego i strane novine a putnici su sa sviju strana primili mnogobrojne čestitke, nakon lijepo uspjelog puta, koji je preko mora bio svakako opasan ali upravo prekrasan. Kako je Budicki bio dobar fotograf to je na svom lijetu snimio mnogo krajeva a naročito Zagreb gledan iz zraka. Mnoge od tih slika sačuvale su se kod Budickoga, a jedna je i priopćena u Večeri od dne 25. VII. 1935. Sačuvane su kod Budickoga i zanimljive slike kako se balon punio plinom

kraj stare plinare iza vrta Kola. Balon se plinom punio iz najbližeg gazometra. Tom rijetkom prizoru dizanju balona, kojega košara je bila sva iskićena zelenilom te hrvatskim zastavama prisustvovalo je uz sviranje glazbe hiljade gledaoca. Putnici su putem bacali razglednice, koje je načinio po originalnoj fotografiji balona zagrebački fotograf Černić. Mnoge od tih razglednica bile su nađene putem te odaslane iz raznih mjesta smjelim putnicima.

Eto takova čudesa događala su se kod nas u starom Zagrebu još prije 40 godina a danas voze motori, automobili te bicikli po cijeloj našoj državi Hrvatskoj na sve strane a u slobodnom zraku kreću se bezbrojni avijoni na cijelom nebeskom svodu naše Nezavisne Države Hrvatske.

Budicki posjeduje u svom stanu bezbroj uspomena i fotografija na svoje sportsko djelovanje i putovanja na zemlji i na nebeskim visinama. Sve to predstavlja pravi športski muzej. Danas makar u odmaklim godinama Budicki kao nestor biciklista i automobilista živi na miru napustivši svoj posao, ali još uvijek neumorno prati rad na tom polju, kojemu je žrtvovao svoj vrlo zaslužni život.

Konačno rado ističemo da se je Budicki uvijek na svim svojim putovanjima po inozemstvu izdavao kao Hrvat i Zagrebčanin, što su i sve strane novine naročito istakle.

Viktor Kučinić:

SPOR DIMITRIJA DEMETRA S UPRAVOM NARODNOGA KAZALIŠTA

Kad sam nedavno pregledavao stare kazališne spise pohranjene u Državnom arhivu u Zagrebu, zapelo mi je oko za požutjeli dokumenat, na kojemu su pojedini reci a još više brojke, ispisane u kolonama za forinte i krajcare — ispravljane, križane i brisane. Glavu toga spisa resio je naslov: »Izkaz potroška kojeg je učinio g. dr. Dimitrije Demeter u Beču prigodom najmljivanja igrača i pievača za operu, dramu i lakrdiju te ostalog osoblja za Narodno kazalište u Zagrebu.«

Kazalište na Markovom trgu (1835—1895).

Pogledah pomnije precrtane retke i brojke. Gle vraga! Pa kakovim su se to sitnicama bavili gromovnici naše Thalije! »Izkaz potroška« sastavljen veoma precizno, izgleda da u obračunu nije ništa zaboravljeno a niti izostavljeno — ali stroga ruka likvidatora nemilosrdno je kosila po brojkama, zapravo forintama i krajcarama. Sve svote i svotice, koje je Dimitrije u Beču izdao, da počasti glumice i glumce, križane su, pa bili to i najmanji iznosi: za kave, za vino, za »Wienerschnitzel«, za južinu, za večeru, za kočiju, za sladoled, za pivo itd. Prekopao sam i ostale spise kaz. arkiva iz 1854. godine a prvi rezultat tog pregleda bila je pomisao: »Bože moj, kolike li sitničavosti u kazališnih upravljača prije devedeset godina! Zbog potroška od nekoliko forinta, koje je Demeter izdao časteći u Beču novo angažirane glumice i glumce — buknuo je među tadanjim upravljačima Narodnog kazališta zamršeni spor, koji je doveo do velikih trzavica, nemilih svađa, raspusta opere i istupa Demetra iz kazališnoga odbora.

Dakle za kazalište vrlo žalosna ali za ljetopisca vrlo zanimljiva sezona iz povijesti našeg teatra, koja je zavrijedila, da bude tiskom ovjekovječena a to tim više, jer su njezini glavni junaci bili naši ilirski preporoditelji i znameniti javni radnici: Dragutin pl. Klobučarić, Dimitrije Demeter, Ivan Mažuranić, Ivan Kukuljević-Sakcinski, Naum Mallin, Franja Štauduar, Alojz Frigan, Pavao Hatz i Maksimilijan Prica zatim preveljane bečke glumice, lijepe primadone i zavodljive subrete. A radnja se odigrava djelomično u Beču, Mödlingu i Badenu a djelomično u Zagrebu!

TALIJANSKA OPERA OBUSTAVLJA SVOJE GOSTOVANJE

ODLUKA Na pritužbu pjevača talijanske opere gg. Scannavini-a i Bailini-a upozoruje se upravljajući odbor Narodnog kazališta — da ovima posljednji obrok njihove plaće i to prvome 38 a drugome 50 forinti srebra imade platiti.

C. KR. RAVNATELJSTVO REDARSTVA U ZAGREBU

Obojica pjevača: Scannavini i Bailini bili su članovi talijanske operne stagione, koja je pod vodstvom svog ravnatelja Ulisse Brambille od 2. siječnja 1854. godine izvađala operne predstave u našem starom kazalištu na Markovom trgu. Međutim već početkom veljače pojaviše se između članova opere i kazališnoga odbora neke nesuglasice, zbog kojih je odbor na par dana obustavio predstave pa čak i zatvorio kazalište.

Nekoliko listova na talijanskom jeziku, koje je Brambilla upravio kaz. odboru i u njima se tuži na nekorektan postupak uprave spram njegovih pjevača nalaze se u kazališnome arkivu a jedan od njih glasi:

Kopenhagen 19. februara 1854.

Slavni upravljajući odbor Narodnog kazališta u

Zagrebu.

Moj zamjenik g. D. Gizielo javlja mi, da je slavni odbor odredio, da se kazalište zatvori a sve to zbog male indispozicije baritona Bonora a osim toga piše mi, da vam i drugi tenor Luigi Vistarini ne odgovara. Koliko se još sjećam nekih stavaka našega ugovora, vi ne možete pojedine pjevače odstraniti, ako se oni sviđaju općinstvu. A g. Bonora bio je upravo kod zadnje opere od općinstva dva puta pozivan na pozornicu da zajedno s primadonom ponovi dvopjev.

Ne mogu shvatiti, da se zbog neraspoloženja g. Bonore može prekinuti gostovanje i zatvoriti kazalište. Običaj je u kazališnome svijetu, da bolesnoga pjevača zamjeni drugi pjevač — a ne da se obustave predstave. Sve se to moglo dogoditi zato, jer sam ja privremeno odsutan a moj zamjenik je nespretan i neodlučan.

Mnoga velika kazališta s bogatim zakladama bila bi sretna, da imadu primadonu kao što je gospođa Camerer i tenora kakav je Scannavini, a Bonora i Bailini također su vrijedni umjetnici, koji su požnjeli već mnoge uspjehe na velikim pozornicama. Zbor je pak takav, da se boljega ne može poželjeti.

No slavnom je odboru vrlo dobro poznato, da se među općinstvom grada Zagreba nalaze mnogi, kojima je nemoguće udovoljiti, ali zato ih imade i mnogo nepristranih, a ti su u većini i njima se mora udovoljiti. Nadam se, da ću koncem slijedećeg mjeseca već biti u Zagrebu i da ćemo tada sve poteškoće na obostrano zadovoljstvo izgladiti.

Vaših gospodstva najpokorniji sluga:

Ulisse Brambilla.

Direktor Brambilla, koji je u vrijeme nastalog prijepora boravio svojim poslom u Kopenhagenu, vratio se doista koncem ožujka u Zagreb — ali njegovim dolaskom spor se nije izgladio nego još jače zaoštrio. A to doznajemo iz njegova pisma od 27. aprila, u kojem piše između ostaloga: »... usprkos raznih nezgoda, što sam u Zagrebu doživio kao i zbog štete, koju sam pretrpio radi nenadanog prekinuća gostovanja (u ožujku!) odlučio sam, da 8. svibnja dovršim s predstavama.

Nadam se, da će slavni odbor uzeti u obzir moju predstavku a to tim više, jer kod izvađanja opera imadem slabe prihode, a osim toga moram sam plaćati vojničku glazbu, što nije bilo predviđeno u našem ugovoru. Konačno želim spomenuti, da sam mnogo oštećen i time, što u Zagrebu primam samo papirnati novac mjesto zlatnog i srebrnog, dočim sam ja namirio putne troškove, predujmove umjetnicima i jamčevinu u kovanom novcu.

Slavnog upravljajućeg kazališnog odbora pokorni sluga

Ulisse Brambilla.

Kazališni je odbor primio do znanja ovaj otkaz a od konačnoga obračuna bili su ustegnuti honorari Scannaviniju i Bailiniju, jer su tobože loše pjevali, pa je upravo zbog njih bilo kazalište na nekoliko dana zatvoreno a time je uprava pretrpila veliku štetu. Međutim kako smo vidjeli, redarstveno je ravnateljstvo povoljno riješilo tužbu obih pjevača i »kazališni pieneznik« isplatio im je ustegnutu zaslužbu.

Osmoga svibnja 1854. godine izvodila se zadnja predstava ove operne družine: »Ernani« od Verdija. Par dana iza toga Brambillina je opera napustila naš grad. Kako je njemačka drama dovršila svoju sezonu koncem prosinca prešašnje godine — ostao je sad Zagreb bez kazališnih predstava. A hrvatska drama nije još ni postojala. I tako bude kazalište na Markovom trgu zatvoreno kroz nekoliko mjeseci.

No upravljajući odbor Narodnog kazališta nije kroz to vrijeme ljenčario. Dapače! On se pod vodstvom Klobučarića i Demetra svojski prihvatio posla, da našu pozornicu temeljito reorganizira a u prvome redu, da se započme davanjem hrvatskih predstava. U koliko im je to pošlo za rukom, čitat ćemo u slijedećim činjenicama.

UPRAVLJAJUĆI ODBOR NARODNOGA KAZALIŠTA U ZAGREBU

Ban Josip Jelačić imenovao je u mjesecu siječnju 1852. godine trideset i petoricu uglednih gradjana iz Zagreba i pokrajine, kojima je bila dužnost, da pod nadzorom zemaljske vlade upravljaju kazališnim poslovima. Tako je nastao taj glasoviti »Kazališni odbor« koji je uz razne osobne promjene s manje ili više sreće upravljao kazalištem sve do 1893. godine, kad je sam od sebe nestao, jer mu je u zadnje vrijeme bila vlast i onako znatno skučena osobito pak od vladinog kazališnog povjerenika Josipa Kneisla. Godinu dana nakon prestanka djelovanja ovoga odbora, preuzima upravu kazališta Stjepan pl. Miletić, kao prvi samostalni intendant.

Kazališni odbor dijelio se u početku na dva odsjeka: e k o n o m s k o - a d m i n i s t r a t i v n i i a r t i s t i č k i. Prvome je bio na čelu Ambroz Vranican a uz njeg odbornici: Naum Mallin, Djuro Crnadak, Barun Zornberg, Sv. Kušević, Janko Kamauf, Vaso Mraović, Pavao Hatz, Higin Scarp iz Rijeke, Franjo Schmidt iz Karlovca, N. Tajčević iz Osijeka, Vinko Međanić iz Rijeke, Lovrić iz Siska, Kotur iz Siska i Antun iz Karlovca. A r t i s t i č k i je odbor vodio Dragutin pl. Klobučarić a odbornici bili su: Ivan Mažuranić, Saint Firmin, Julije Janković, Faller, Skender Šimunić, Ljudevit Vukotinović, Ivan Kukuljević Sakcinski, Ljudevit Cimiotti, Dimitrije Demeter, Šišman Farkaš, grof Šišman Vojkffy, Barun Ivo Knežević iz Sv. Jelene, N. Melinčević iz Varaždina, Janko Car, Vjekoslav Frigan, Franjo Štauduar, Mirko Bogović Janko Jurković i Maksimilijan Prica.

Kao što je i danas u svim našim društvima uobičajeno da većina izabranih članova odbora ništa ne rade za dobrobit svoga društva a niti ne dolaze na društvene sjednice — dešavalo se isto tako u Zagrebu i u staro vrijeme. Od 35 izabranih kazališnih odbornika, spao je već u samome početku sav rad na njih desetoricu: Klobučarića, Demetra, Pricu, Hatza, Kukuljevića, Štauduara, Mažuranića, Frigana, Cimiotija i Mallina. Pa i od

ove desetorice na svakoj su sjednici falila obično trojica ili četvorica. Sasma je razumljivo, da uslijed nehaja odbornika nisu mogla postojati ona dva odsjeka unutar samoga odbora: ti su se sami od sebe nečujno likvidirali, a sav su rad jednog i drugog odsjeka vršili gore spomenuta desetorica, koji su se zdušno predali kazališnome radu. Kako je pak najveći teret između ovih pao na leđa dvojice: Dragutina K l o b u č a r i ć a i Dimitrije D e m e t r a, to ćemo se ponajprije zabaviti njihovim životopisima, iz kojih ćemo razabrati, da su to bila dva sasvim oprečna karaktera. Prvi: visoki činovnik, »presvietli gospodin« s vezama na bečkom dvoru, strog neumoljiv do skrajnosti štedljiv a drugi: čovjek-pučanin, dobra i mekana srca, idealista, bohemskog nagnuća, koji do novaca nije ništa držao.

DRAGUTIN PL. KLOBUČARIĆ

rođen je u Zagrebu 1794. godine gdje je svršio srednju školu i pravne nauke na tadanjoj Kr. akademiji nauka. Po svršenim studijama 1813. g. bude namješten kao »juratuš« kod Banskoga stola u Zagrebu i od toga dana ostade u javnoj službi ravno sedamdeset i jednu godinu. Već 1814. godine seli u Kalovac, gdje je tajnički praktikant a poslije »jurasor« i veliki sudac prekokupskoga kotara. Iza toga prelazi u službu grada Karlovca, ponajprije kao senator, zatim kapetan, konzul i konačno 1838. godine postaje varoškim sucem. Dvije godine kasnije vraća se ponovno u državnu službu kao vijećnik Mjenbenog suda za Hrvatsku, koji je imao sijelo u Karlovcu a kasnije bude imenovan i predsjednikom istoga suda.

Godine 1851. nakon izbivanja od 30 godina seli u Zagreb, jer je bio imenovan predsjednikom C. kr. zemaljskoga suda a 11 godina zatim promaknut je na čast predsjednika Banskoga stola. Umirovljen je u svojoj devedesetoj godini života, a dvije godine nakon toga (27. III. 1886.) umrije i bude sahranjen na Mirogoju.

Dragutin Klobučarić igrao je veliku ulogu u narodnom, političkom i kulturnom životu hrvatskoga naroda a zauzimao je i vidno mjesto među Ilircima. Kao zastupnik grada Karlovca sudjelovao je u požunskom saboru a kasnije birao ga i Hrvatski sabor za poklisara zajedničkog sabora u Požunu.

Kao vrstan glazbenik i poznavalac umjetnosti stekao je mnogo prijatelja i poznanstva a vele, da je preko nadvojvode Franje Karla i ministra Metternicha imao dobre veze i na samom bečkom dvoru, koje je često iskoristio na dobrobit ilirskoga pokreta. Klobučarić bio je poznati virtuoz na klarineti i često je sudjelovao kod raznih koncerata kao solista. Kad je 1839. godine kao narodni zastupnik boravio u Požunu, bio je zamoljen od tamošnjeg »Musikvereina« da nastupi na koncertu velikog orkestra. Naravno, ovaj je koncerat uz sudjelovanje našeg virtuoza svršio s velikim

uspjehom i o tom je sam Klobučarić napisao svome pobratimu Vakanoviću slijedeće: »Ja juče na thema »Nek se hrusti šaka mala« varijacije u muzikalskom društvu u nazočnosti 600 osoba puhal jesam. Bačvani themi vrlo aplaudirali — Madjari to videći takaj one nasleduvali. Naši biskupi, Zdenčaj, Pirker i Stanković, znajući da ova pjesma proti Magjarima glasi, neizmjerno smijali su se u koncertu. Sedam puta mene naprvo zvali; nego je i lepo išlo, jer 118 muzikantov bilo. Verein (Glazbeno društvo) od kad stoji nikada tuliko nije novac primio, zato kod mene se lepo zahfalili. Da si mogao polak biti, bi tebi srce igralo, kad bi bio turske bubnje čuo za vsakom varijacijom bubnjati. Sada me mole Magjari, da bi još jedanput puhal, šta učinit ne ću, ar se mnogi srde, da sam u cedulju stavio »Illirisches Thema«.

Dragutin Klobučarić

Dragutin Klobučarić već je do 1851. godine bio marni član »Glazbenog društva« u Zagrebu (današnji Glazbeni zavod) a kasnije od 1862. godine pa sve do svoje smrti stajao je kao predsjednik na čelu toga zavoda, kojem je iza svoje smrti ostavio veliku i skupocijenu zbirku starih i rijetkih glazbala, koja su danas pohranjena u Muzeju za umjetnost i umjetni obrt, a osim toga i dvije hiljade forinta gotovog novca.

Kako je Klobučarić dugo živio i mnogo se bavio javnim radom, to je razumljivo, da je stekao dosta neprijatelja osobito u mladjem naraštaju.

Često je dolazio sa svojim suradnicima u sporove, pa nije čudo, da je o njemu nastalo čitavo čislo legenda i anegdota, kao o malo kojem čovjeku iz hrvatske prošlosti — završuje Vjekoslav Klaić svoju raspravu »Dragutin Klobučarić« u Svetoj Ceciliji iz 1925. godine, odakle sam i ove podatke crpio.

Novine „*Der Humorist*“ od 21. Serpnja br. 101, saderžavaju pripis svoga dopisatelja iz *Požuna*, u kojem slėdeća čitamo:

„Znatni *dėlájuči sučlan* našega cerkveno-mužičkoga družtva, g. *Dragutin Klobučarić*, pohodi nas ovih danah, i sučinkova dana 9. t. m. u stolnoj cerkvi pod velikom misom. On je puhao jedan offertorium sám na klarinetu. U rukuh ovoga umėtoljuba (Kunstliebhaber, Dilettanten) izgubi klarinet svu rezkost; i ko znade presuditi njegove tegobe, znat će takojer važiti lėpu *fermate* jeku, koju g. *Klobučarić* u najtišjem *piano* napervostavi. *Soprano-concertante* k tomu pėvala je g. markezica *Erba-Odescalchi*, po navadi.

»Ilirske Narodne Novine« od 29. srpnja 1837, donašaju u prevodu kritiku o Klobučarićevom koncertu u Požunu

Još ću spomenuti, da je Klobučarić bio neobično strog i škrt, ali nije bio zloban niti nepravedan a veliko i neobično poštenje resilo ga do zadnjega časa života. Čitav je život štedio, da konačno sav svoj imetak ostavi u dobrotvorne svrhe. Svaka mu čast!

DOCTOR DIMITRIJA DEMETER

Preporoditelj i osnivač hrvatskoga kazališta Dimitrija Demeter rodio se 1811. godine u Zagrebu od majke Afratije i oca Teodora, bogatog trgovca doseljenog iz Grčke. Kako mali Dimitrije nije pokazivao dara za trgovinu, dao ga je otac u školu. U Zagrebu je polazio pučku i srednju školu, gdje se je među vršnjacima pohrvatio i postao žarki hrvatski rodoljub a takav je ostao sve do svoje smrti. Godine 1827. odputovao je u Graz. Tu je svršio filozofiju a zatim krene u Beč, da uči medicinu. Ovdje je i njegova sudbina pošla drugim pravcem. Bio je dnevni posjetnik bečkih kazališta i ta su mu postala poznatija nego li muzeji s anatomičkim preparatima i klinike. Strast za književnošću i kazalištem postojala je kod njega sve veća — ali uza sve to sretno je položio medicinske ispite a zatim ode u Padovu, gdje neumornim radom steče 1836. g. diplomu sveukupnog liječništva

Došavši iste godine u Zagreb, pristupi odmah u »Kolo Ilira« a istodobno postaje suradnikom »Ilirskih Novina« i »Danice«. Usto je prigrlio pjesništvu i književnosti. Plod njegovog rada nekoliko je drama: »Ljubav i dužnost«, »Krvna osveta«, »Teuta«, pa »Grobničko polje«, epska pje-

Dimitrija Demeter

sma. Osim toga napravio je libreto za Lisinskijeve opere: »Ljubav i zlobu« i »Porin«; preveo je nekih 50 drama i komedija na hrvatski jezik.

Još 1841. godine napusti Demeter liječničko zvanje i sasma se posveti kazalištu. Svim marom nastoji, da pridigne našu pozornicu, jer je znao od kakove je ona kulturne važnosti za hrvatski narod. U tom radu ustrajao je sve do svoje smrti. Dimitrija Demeter je osnivač hrvatskoga kaza-

lišta a usto je stvorio i modernu hrvatsku tragediju. On je pjesnik, dramatičar, dramaturg, kritičar, artistički ravnatelj, organizator hrvatskih predstava i osnivač hrv. opere u zajednici s Lisinskijem i Štrigom.

Konačno je i Demetrov imetak, kojeg je po ocu naslijedio sasma splasnuo i on, da se nekako prehrani, preuzima 1851. g. uredništvo »Narodnih Novina«, 1854. bude imenovan perovođom namjesničkog vijeća a 1862. postaje vladinim tajnikom. Od 1864. artistički je ravnatelj kazališta sve do 1868. g. kad bude umirovljen a na njegovo mjesto dolazi August Šenoa. Dana 30. ožujka 1870. udari ga kap. Dvije se godine mučio: katkad bilo mu bolje a katkad gorje, dok ga konačno blaga smrt dne 24. lipnja 1872. godine ne riješi daljnjih muka.

Matica Hrvatska izdala je 1891. godine Demetrovu tragediju »Teutu« i lirsko-dramatičnu pjesmu »Grobničko polje«. U ovoj je knjizi kao predgovor opisao Vladimir Mažuranić (1845.—1928.) život i književni rad svoga ujaka Dimitrija Demetra i svoju je studiju završio ovim odlomkom:

»Dne 26. lipnja 1872. g. ukopasmo Demetra na pravoslavnomu groblju ispod sv. Roka. Oplakivala ga je uz rođake i prijatelje njegove doista i svaka prava hrvatska duša; odbor kazališni odluči, da se postavi poprsje njegovo u kazalištu, sve ga se novine sjetiše prijatnimi riječmi; dr. Zahar u »Vijencu« napisa nekrolog, Ivan Trnski savi prijatelju svome »vijenac«, koji nikad uvenuti ne će. Tugovala je tako za vjernim sinom svojim sva zemlja, kojoj se u istinu negdašnji Grk Demeter, dobro primljeni gost hrvatski, ne mogaše ničim bolje odužiti, nego što joj pokloni svojega Dimitriju. Najviše pak uzdisala je za pokojnikom kazališna družina. Slavni nasljednik Demetrov, naš Šenoa, reče govor nad grobom, a Freudenreich položi lovor-vienac.

Ne znam, tko je ispjevao dobro mišljenju pjesmu: »Suze članova narodnog zemaljskog kazališta u Zagrebu nad grobom dr. Dimitrije Demetra«. Svakako je iz dubine iskrena srca uzdahnuo neznani pjesnik:

»U taj mah
Zemljom tužna pjesma zveči —
Kleta sudba život Tvoj pogubi
S Bogom, ah!
Na grobu Ti glumac kleči,
Cjelovom Ti smrtne skute ljubi.
Zemljica Ti laka budi!«

* * *

Demeter bijaše čovjek srednje rasti, već od muževne dobe gojan, pod starost i odviše opretilio, velikih očiju, vatrena pogleda, zavinuta

krupna nosa. Gusti brci nad jakimi ustnami podavali su licu njegovu uvid čovjeka odvažna, dapače osora. On i bijaše nagao, odrešit branitelj svojih nazora, uvjeren u dnu duše, da svagda zastupa pravo i to jedino pravo mnienje, čovjek, s kojim je valjalo pozorno i u uljudnih formah razgovarati. Na krupniju riječ planuo bi odmah, naravno na časak samo. Ništa lakše nego udobrovoljiti ga. Ugodan razgovornik, shvaćao bi brzo, odgovarao dosjetljivo, razlagao rado na široko estetske nazore svoje. Prijateljem i znancem njegovim ostadoše sastanci kod »Fortune« i »Rohma« u sladkoj uspomeni. Umjeren u jelu i piću umio je on društvance svojega stola lakim razgovorom zabaviti ter često do kasne noći zadržati na okupu.

Bolje duše ne možeš si predstaviti. Milosrdan, bez trunka osjećaja pohlepe za novcem, ne mogaše on gledati tudje nevolje a da ne pokuša pomoći. Darežljivost njegova dok mu dotjecaše i pritjecaše sredstava, bila je beskrajna. Od trgovačke krvi njegova podrijetla doista na njega nije prešla ni jedna kaplja. Podpuna nesebičnost tako mu bijaše prirođena, da se ozbiljnijemu čovjeku, vičnu žalosnoj borbi života, morala upravo naivnom činiti. Golubinja ćud — glavno je obilježje Demetrova značaja. Iz nje izviru i plemenite crte njegova života i pogrješke, koje je znao počinjati.

Al kako su ga i ljubili i štovali i mazili i tetošili njegovi prijatelji kazališne struke! Njihov »doktor« bijaše im i onda, kad je stajao na čelu uprave kazališne i kad više nije bio u tako tijesnoj službenoj vezi s njima — ne samo vjeran drug, već i brižan otac. Nijedan od članova naše pozornice bilježeći zgode života svoga, ne zaboravlja sjetiti se slatkom riječi dobroga Dimitrije odvraćajuć mu blagim spomenom ljubav prijateljsku toliko puta zasvjedočenu. I vrijedan je pokojnik toga. Za njih, za prijatelje svoje, dao bi i srce iz njedara.

*

Demeter sad počiva u raki, koja krije uz ostalu ilirsku braću i vjerna mu zeta, nezaboravna mi oca. Suza moja rosi zajednički grob muževa, koji su bili najbliži srcu mojemu. Pišuć pod noć ove retke pričinjalo mi se često, da ih vidim obojicu u naponu snage muževne, gdje za stolom uz milu mater i tetku moju raspredaju razgovor. A ja, nejako još dijete, naćuli uši, da uhvatim nit govoru. — — Prividjenje uminu. Njih ne ima više; ostaviše nas gotovo svi preporoditelji knjige naše za sobom na toj grudi zemlje, koju su žarko ljubili, ostaviše nas s istimi željami, s istimi nadami, koje su grijale i njihove prsi. Zato ilirskim pokojnikom nikada uspomena u narodu utrnuti ne može, a

u njihovu kolu živjet će i Dimitrija, dok bude Hrvata. Domovina, kojoj se savkolik žrtvovao ne će zaboraviti vjerna sina.

Zagreb, mjeseca kolovoza, godine 1891.

VLADIMIR MAŽURANIĆ

*

Ove tople i sućutne retke o Dimitriju Demetru mogao je napisati zaista samo čovjek, koji je Dimitrija neizmjerno volio i poštivao a usto bio i odvjetak nadarene pjesničke obitelji Mažuranić.

U tihoj, izvana dosta skromnoj kuriji ove obitelji u Jurjevskoj ulici, sve do pred nekoliko tjedana dosta nas je uspomena podsjećalo na Demetra a iznad svega pak umjetnički portret njegove krasne zaručnice Franjice Vesel, glumice, koju je kleta sušica pokosila u mlađahnoj dobi. I upravo u času, kad je bilo sve priređeno da preslikamo Franjičin portret za reviju »Zagreb«, dobismo vijest, da je vlasnik slike dr. Želimir Mažuranić umro naglom smrću.

(Nastavak slijedi.)

DRUŠTVENE VIJESTI

SJEDNICA UPRAVNOG ODBORA održana je dne 11. rujna t. g. — Na istoj je zaključeno, da se redovita glavna godišnja skupština našeg društva za godinu 1939. i 1940. imade sazvati za nedjelju dne 28. rujna t. g. u 10 sati do podne u Gradsku vijećnicu.

Na istoj sjednici kooptirani su temeljem propisa § 13 društvenih Pravila u Upravni odbor kao zamjenici gg. Aleksandar Dostal, gradski tajnik i šef Turističkog otsjeka Gradskog opglavarstva, Dr. Vitomir Tordoni, odvjetnik i Ljudevit Griesbach foto-trgovac. Prva dvojica pokazali su već od prije kao članovi Zabavnog odbora društva za društveni rad veliki interes i suradnju, te tako društvenoj stvari učinili lijepih usluga, a g. Griesbach kod priredbe naše izložbe umjetnina svladao je glavni dio posla, bio njezin inicijator i organizator, a osim toga i sa svojim predavanjima popraćenim svaki put sa projekcijama stekao kod naših članova lijepih simpatija, pa sasvim naravno, da je Upravni odbor imao puno razloga navedene pozvati i na daljnju saradnju i prema njima iskazati potrebnu pažnju.

Na istoj sjednici stvoreni su još neki zaključci, koji su u provedbi.

DRUGA SJEDNICA UPRAVNOG ODBORA održana je dne 23. rujna t. g. pa je na istoj pretrešen i konačno jednoglasno prihvaćen tajnički izvještaj za Glavnu redovitu godišnju skupštinu, sazvanu za 28. rujna t. g.

DRUŠTVENI PODPREDSJEDNIK izabran je na istoj sjednici Upravnog odbora u osobi g. Dr. Franje Devidea. — Naš novi društveni podpredsjednik jest višegodišnji agilni član Upravnog odbora unutar kojega kao i među članstvom uživa lijepe simpatije, pa mu na ovom izboru od srca čestitamo!

NAŠI NOVI ČLANOVI. Na sjednici Upravnog odbora dne 11. rujna t. g. odnosno 23. rujna t. g. primljeni su slijedeći sugrađani za nove članove: Cesarec Ivo, državni činovnik; Dennegri Jakov, brijački obrtnik; Horvatić Stjepan, brijački obrtnik i Heinzel Berta, udova arhitekta i bivšeg zaslužnog gradskog načelnika grada Zagreba, svi kao redoviti. — Kao podupirajući primljeni su: Majtanić Antun, gostioničar i Žitnik Mira, privatna činovnica. — Na sjednici dne 23. IX. t. g. primljen je za redovitog člana Petrak Rudolf, gostioničar.

NAŠI IZLETI koje smo htjeli prirediti dne 31. kolovoza t. g. u Karlovac i dne 14. rujna t. g. na Sljeme, uz najbolju volju nijesu se mogli prirediti zbog postojećih ratnih prilika, pa smo morali od njih na žalost odustati.

KOMEMORACIJA ZA LUJU ŠAFRANEK-KAVIĆA održana je dne 12. rujna t. g. Ovu našu lijepo uspjelu društvenu priredbu zabilježili su naši zagrebački dnevnici, a naročito »Hrvatski Narod« u svojem broju od 13. rujna t. g. donio je slijedeći prikaz: »Sinoć priredilo je Društvo Zagrebčana u svojim prostorijama u Berislavićevoj ulici 20, komemoraciju za hrvatskog kompozitora i višegodišnjeg zaslužnog ravnatelja Zagrebačkog Zbora, te svojeg člana osnivača i višegodišnjeg člana Upravnog odbora Luju Šafranek-Kavića, koja je u svakom pravcu lijepo uspjela i bila dobro posjećena. Opaženi su mnogi štovatelji ovog zaslužnog pokojnika, a Zagrebački Zbor zastupao je Ing. Stanko Bučar. — Od strane rodbine pokojnika bila je prisutna kćerka Lujza Marčić i brat Mr. Milutin Šafranek sa svojom obitelji, koje je od strane društva toplo pozdravio društveni tajnik gradski senator Stjepan Stiegler. Isti je održao i spomen slovo o životu i radu pokojnika, služeći se pri tom podatcima, koje su pružili Dr. Milan Majer i Dr. Božidar Širola, pa je to lijepo prikazivanje saslušano sa najvećom pažnjom. — Operni pjevač i

član »D. Z.« Drago Hržić na sveopće zadovoljstvo otpjevao je dvije skladbe pokojnika i to: »Jabuka« i »Na mejašu« sa tekstom od Domjanića i kao i svaki put bio nagrađen velikim odobravanjem. — Poslije njega nastupila je članica naše opere gđica Đurđica Halper-Leppe u tri skladbe i to: »Sjaj sunčece« i dvije »Arije iz Medvedgradske kraljice«. — Gđa Halper-Leppe, koja je već i u inozemstvu proslavila sebe i svoju naciju sa lijepim i višegodišnjim uspjesima, raspolaže lijepim i ugodnim glasom, interpretacija joj je odlična, pa je i ovim nastupom oduševila prisutne i bila nagrađena pljeskom i cvijećem. Pratnja društvenog člana g. Šimačeka, bila je odlična.

NAŠI SASTANCI UTORKOM ne mogu se zbog prekratke redarstvene ure, koja traje samo do 10 sati na večer za sada obdržavati, pa nas to silno koči u izvedbi našeg kulturnog zadatka. Moramo se i mi prilagoditi ratnim prilikama i dao Bog da iste što prije prestanu, da možemo s našim radom nastaviti. Čim redarstvena ura bude produljena nastaviti ćemo barem u granicama mogućnosti, pa naše članove molimo, da sve to uvaže.

GLAVNA REDOVITA GODIŠNJA SKUPŠTINA našeg društva za godinu 1939. i 1940. održana je dne 28. rujna t. g. u Gradskoj vijećnici i bila je dobro posjećena. Skupština je protekla u najvećem redu, izvještaji društvene uprave o radu društva saslušani su sa najvećom pažnjom, pa ćemo o svemu tomu u drugom broju izvijestiti i objelodaniti odnosni zapisnik.

Izdavač: »Družtvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Brešćenskoga ulica 10 (telefon 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica broj 6. — Za tiskaru odgovora Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

